

pisma solženjcinu

varlam šalamov

Obračajući se Irini Sirotinskoj, koja je zatražila dozvolu da se objavi celokupna prepiska dva pisca, Složenjcin je, pismom od 17. januara 1990, odgovorio:

»Poštovana Irina Pavlovna!

Ako tražite moj pristanak da objavite Šalamovljeva pisma meni, ja vam ga dajem. Ona imaju i opšti značaj.

Međutim, moja pisma njemu, koja su u Vašem posedu (mada Vi nemate ceo komplet, nisu sva kod Vas), nemaju takav značaj. Osim toga, ne želim da podstičem lavinu štampanja mojih pisama koja je otpočela, obično bez pitanja. Objavljivanje mojih pisama Varlamu Tihonoviću ne odobravam.

Uz najbolje želje,
A. Solženjcin«

Tako smo dobili ovu jednostranu prepisku dva možda najznačajnija ruska pisca druge polovine XX veka, a u toj »prepisci« jednog novog i opet svežeg Šalamova, koji u trenutnoj poplavi logorske književnosti i publicistike progovara jazikom ne manje uzbudljivim nego u svojim kolimskim pričama. U toj epistolarnoj ispovesti Šalamov otkriva kao na dlanu i svoje

kolimске uspomene i svoje lično i književno vjeruju, nudeći, istovremeno, ličnu i duboku analizu Solženjcinovog dela i jedan specifičan esej o logorskoj prozi uopšte. Šalamovljevo (gorko, u najmanju ruku) poznavanje uslova logorskog života ostavlja utisak obraćanja učitelja učeniku, ali učitelja koji svog učenika poštuje i podržava.

Po svedočenju znalaca i prijatelja, Šalamov i Solženjcin upoznali su se u redakciji »Novog sveta«, 1962. godine. Zbližavalo ih je sve — i logorska sudbina, i razumevanje totalnog nasilja, i žestok otpor takvom nasilju i, najзад, književnost u kojoj su, u poznatim sovjetskim uslovima života, obojica podjednako zaslužni za uvođenje jedne sasvim nove teme, novog žanra.

Solženjcin je živeo u Rjazanju i često dolazio u Moskvu. Tu su se susretali i od tada se dopisuju. Pisma Solženjcinu, koja je Irina Sirotinska objavila u julskom broju »Zastava« iz 1990. godine, po svedočenju ovog priredivača obuhvataju razdoblje od 1962. do 1966. godine. U svojim pismima Šalamovu, kako nas obaveštava Irina Sirotinska, Solženjcin je mnogo uzdružaniji, sažetiji, ali uvek budan na svaki, makar i redak Šalamovljeve književni nastup, visoko ocenjujući njegove stihove i njegovu prozu: »...I ja tvrdo verujem da ćemo doživeti dan kada će i 'Kolimske sveske' i 'Kolimske priče' takođe biti objavljene. Čvrsto u to verujem! I tada će se saznati koje je Varlam Šalamov...«

Dejan Mihailović

1

(novembar 1962.)

Dragi Aleksandre Isajeviču,

Dve noći nisam spavao — čitao sam povest ¹, prečitavao, sećao se...

Ova povest je kao pesma — u njoj je sve svršeno, svrsishodno. Svaki red, svaka scena, svaka karakterizacija toliko je lakonska, mudra, prefinjena i duboka, da, mislim, »Novi svet« od početka svog postojanja nije objavio ništa tako celovito, tako snažno. I tako neophodno — jer bez poštenog rešavanja samih tih pitanja, ni književnost, ni društveni život ne mogu napred, — sve što se prečutkuje, što zavodi i obmanjuje — donosilo je, donosi i donosiće samo štetu.

Dozvolite da čestitam Vama, sebi, koji smo preživeli, i stotinama hiljada (ako ne i miliona) umrlih, jer oni, eto, žive u ovoj zaista zadivljujućoj povesti.

I dozvolite mi da razmenimo misli i povodom te povesti, i povodom logora.

Povest je vrlo dobra. Čuo sam i šta se priča — cela Moskva ju je čekala. Još prekjuče, kada sam kupio jedanaesti broj »Novog sveta« i izašao sa njime na Puškinov trg, tri ili četiri čoveka su mi za 20—30 minuta prišla i zapitala: »Je li to jedanaesti broj?« — »Da, jedanaesti broj.« — »U kome je ona povest o logorima?« — »Da! Da!« — »Gde ste našli? Gde ste kupili?«

Dobio sam nekoliko pisama (o tome sam Vam pričao u »Novom svetu«) u kojima se o povesti sudi veoma pohvalno. Ali čim sam te i sam pročitao, video sam da je i premalo po-

hvaljena. Stvar je, očigledno, u tome što je ova grada takve vrste da ljudi koji ne poznaju logor (srećnici, jer je logor negativna škola, ni jedan jedini čas čovek ne treba da provede u logoru, ne treba ni na trenutak da ga vidi) ne mogu da ocene takvu povest u čitavoj njenoj dubini, prefinjenosti, istinitosti. To se vidi i u prikazima kod Simonova, Baklanova ili Jermilova, svedjedno. Ali neću ovde o prikazima.

To je veoma mudra, veoma darovito napisana priča. To je logor sa tačke gledanja logorskog »rmbadžije«, koji je savladao zanat, koji je majstor da nešto »užicka«, ali ne kulučar poput Cezara Markovića ili kapetana druge klase. To nije intelektualac koji je »kalirao«, nego seljak koji je bio na velikoj probi, i koji, izdržavši tu probu, sada sa humorom priča o prošlosti.

U povesti je sve verodostojno. To je onaj »laki« logor, ne baš pravi. Pravi logor je u povesti takođe prikazan: taj strašni logor — Suhovljeva Ižma — izbija iz povesti kao bela para kroz pukotine hladne barake. To je onaj logor gde su rmbadžije morale danonočno da rade na krčenju šume, gde su se Suhovu od skorbuta prorodili zubi, gde kriminalci otimaju hranu, gde muče vaši, glad, gde se za najmanji povod prišiva delo. Kaži samo da na slobodi šibica ne pali, i dobio si dodatnu robiju. Gde ti na kraju tovarе rokove dok ti ne natovare »najteži«, uz »suvu hranu« od sedam grama. Gde je bilo hiljadu puta strašnije nego na robiji, na kojoj se ne nosi broj. Na robiji, u osoblagu², gde je mnogo blaže nego u pravom logoru. Ovdje su u službi nadzornici slobodnjaci (nadzornik je na Ižmi, bog, a ne onakvo jedno gladno stvorenje u čijoj stražari Suhov riba pod). U Ižmi... Gde caruju kriminalci, i gde moral kriminalaca određuje ponašanje i logoraša, i uprave, koja se naročito obrazovala na Sejnjinovim romanima i Pogodinovim »Aristokratama

1 A. Solženjcin, »Jedan dan Ivana Denisovića«, *НОВИЙ МИР*, 1962, No. 11. — Prev.

2 Tj. u »specijalnim logorima« (особые лагеря). U sistemu logorskog prinudnog rada, logori sa posebno strogim režimom samo za »političke« zatvorenike. — Prev.

ma». U logoru zatvorskog tipa, gde leži Šuhov, on ima kašiku, a kašika je u pravom logoru — suvišno oruđe. I čorbica, i takva kaša koja se može ispitati preko ivice porcije, i mačka koja se smuca oko ambulante — što je takođe nezamislivo u pravom logoru, gde bi mačku pojeli. Taj grozan, strašan život Vama je pošlo za rukom da snažno dočarate kroz one odbleske Šuhovljevih uspomena, sećanja na Ižmi. Škola Ižme je škola koju je prošao Šuhov i slučajno preživeo. Sve je to u ovoj povesti krik iz punih pluća, krik na koji je moje uho do krajnosti osetljivo.

Ima još jedna izvanredna vrlina — ona duboka i veoma prefinjeno pokazana seljačka psihologija Šuhovljeva. Ovakav jedan izuzetan umetnički rad odavno, moram priznati, nisam sreo. Seljak koji se kao takav pokazuje u svemu — u zanimanju za zanat »farbara«, u ljubopitljivosti, u prirodnoj pronicljivosti, u umeću da preživi, u daru zapažanja, opreznosti, promišljenosti, skoro skeptičnom odnosu prema raznim Cezarima Markovičima pa i svemogućoj vlasti koja se mora slušati. Jedna mudra nezavisnost, mudro pokoravanje sudbini i veština prilagodavanja okolnostima, i nepoverenje — sve su to crte naroda, ljudi koji potiču sa sela. Šuhov se ponosi što je preživeo, što je umeo da preživi i znao da dodu suve valjenke bogatijem članu brigade, što zna da »užicka«. Neću da nabrojim sve pojedinosti koje na umetnički način svedoče o tome. Vi ih sami znate.

Sjajno je pokazana ona skala raspoloženja koja je karakteristična za svakog starog logoraša, pa i za Šuhova. To nije skala koja se tiče samo hrane — kada guta režanj kobasice, to je pravo blaženstvo — nego i mnogo dubljih stvari — Šuhovu je zanimljivije da priča sa Kiljidsom, nego sa sopstvenom ženom, itd. To je sušta istina. Ovo je jedan od najvažnijih logorskih problema. Zato je po povratku potrebna »amortizacija«, najmanje dve—tri godine. Sasvim je lepo i tačno ono o pošiljci, koju čovek svakoga dana čeka iako je pisao da mu ne šalju. Preživljavam — i tako ću preživeti, a pošiljke me neće spasiti. Tako sam i ja pisao, tako sam isto mislio o pošiljkama.

Uopšte detalji, pojedinosti iz svakodnevnog života i ponašanje svih junaka su verodostojni, tačni, i dirljivo novi. Samo se treba setiti one neiscedene krpe koju Šuhov posle ribanja pada baca iza peći. Takvih je pojedinosti u povesti na stotinu, nema nijedne netačne, ili prežvakane.

Uspelo vam je da nadete izuzetno snažnu formu. Stvar je u tome što su logorska svakodnevnica, logorski jezik, logorske misli nezamislivi bez psovki, bez »čučanja« uz svaku i poslednju reč. U drugim slučajevima to bi moglo da izgleda kao preterivanje, ali u logorskom jeziku je to karakteristična crta svakodnevnog života, bez koje se to pitanje ne može uspešno (a time ni primereno) rešiti. Vi ste ga rešili. Sve one »masne« reči, one »ujedalice« — umerne su, tačne — i neophodne. Sasvim je jasno da sve pogrdne imaju svoje punopravno mesto i da se bez njih ne može proći. Te poganštine, uzgred, takođe dolaze od kriminalaca, sa Ižme, iz oblaga⁴.

Smatram da je u povesti naročito veran — srećom po pisca isto koliko i glavni junak — lik Aljoše, sektaša. Evo zašto. Za dvadeset godina, koliko sam proveo u logoru i oko logora, došao sam do čvrstog uverenja — kao rezultat višegodišnjeg, neprekidnog posmatranja — da ukoliko je u logoru uopšte bilo ljudi koji su bez obzira na glad, hladnoću, batine i najcrnji rad čuvali i nepobitno sačuvali ljudske crte — bili su to sektaši i uopšte religiozni ljudi, uključujući i pravoslavne popove. Naravno, bilo je još nekih dobrih ljudi i u drugim grupama stanovništva, ali njih je bilo tako malo i, osim toga, na žalost, samo do trenutka dok ne postane gusto. Sektaši su, međutim, uvek ostajali ljudi.

U Vašem logoru Estonci su dobri ljudi. Istina, oni nisu doživeli takve nevolje — imaju duvana, imaju hrane. Više je gladovao ceo Pribaltik nego Rusi — Balti su narod krupan, visok, a porcije su jednake, iako konjima daju obrok u zavisnosti od težine. Ali »crkavali« su pre svih Letonci, Litvanci i Estonci, prvo zbog svoje krupnije građe, a seoski život na Pribaltiku ne razlikuje se mnogo od našeg. Tim je preokret u logorskom životu biova oštriji. Bilo je takvih pametnjakovića koji su se smejali nad tim što, tobože, Pribaltik ne može da »se nosi sa ruskim čovekom — ovakve gadosti svuda se sreću.

Brigadir je veoma dobar, sasvim veran. Sa umetničke strane tom portretu nema se šta zameriti, mada ne mogu da zamislim kako bih ja postao brigadir (nekoliko puta su mi to bili predlagali) jer u logoru, po mom mišljenju, nema gore dužnosti od ove, nema gore stvari od naredivanja drugima da rade. Goniti logoraše da rade — ne samo izgadale, onemogućale starce-invalide, već sve — jer uz batine, četrnaestčasovni radni dan, višecasovno stajanje, glad, na mrazu od minus pedeset—šezdeset, ne treba mnogo da čovek »lipše«, najviše tri nedelje, kako sam izračunao, da bi se potpuno zdrav, fizički snažan čovek pretvorio u invalida, u »lešinu«, u većitim rukama svega tri nedelje. Kako onda tu da budeš brigadir? Bilo je na desetine primera da sa klonulim parnjakom jači čuti i radi, gotov da sam podnese sve što treba. Ali ne proklinjati druga. Zaraditi zbog druga karcer, i dodatnu kaznu, čak i umreti. Samo ne jedno — naredivati drugu da radi. Eto zašto ja nisam postao brigadir. Mislio sam da je bolje da umrem. Za svojih deset godina u oblagerima nisam lizao porciju, ali ne smatram da je ta zanimacija sramotna, to se može činiti. A ono što radi kapetan druge klase — to se ne može činiti. Eto zašto nisam postao brigadir i deset godina na Kolimi proveo od jame do bolnice, od bolnice do jame, i izdržao desetogodišnju kaznu. Nisu mi dozvoljavali da radim ni u kakvoj kancelariji, ni jedan

jedini dan nisam radio u zatvorenoj prostoriji. Četiri godine nismo dobijali ni novine ni knjige. Posle mnogo godina dospela mi je u ruke Erenburgova knjžica »Pad Pariza«. Otvorio sam je, prelistavao, prelistavao, iscepao parče hartije za cigaretu i zapalio.

Ali to je — moje lično mišljenje. Ima veoma mnogo brigadiru kao taj koga ste Vi prikazali i on je sasvim dobro oblikovan. I to, opet — u svakom detalju, svakoj pojedinosti njegovog ponašanja. A iznad svega je njegova ispovest. Ona je logična. Takvi ljudi, odgovarajući na neki unutrašnji zov, neočekivano se odmah pravdaju. I to što pomaže onim malobrojnim koji su mu pomogli, i to što se raduje smrti neprijatelja — sve je verno. Ni Šuhov, ni brigadir nisu hteli da shvate viši logorski zakon: nikada ne nareduj svome drugu — naročito ne da radi. Možda je bolestan, gladan, mnogo slabiji od tebe. To umeće, poverovati drugu, najplemenitija je osobina zatvorenikova. U svadi kapetanovoj sa Fetjuhovom moje simpatije su potpuno na strani Fetjuhova. Kapetan je — budući »Sakal«⁵. Ali o tome kasnije.

Na početku Vaše povesti rečeno je: ovde vlada zakon tajge, i ovde žive ljudi, a strada onaj ko liže tuđu porciju, ko ide u ambulante, i ko ide kod operativca da cinkari. U suštini, cela povest je o tome. Ali to je — brigadirski moral. Iskusni brigadir Kuzjomin nije rekao Šuhovu jednu važnu logorsku izreku (a i nije mogao da mu kaže). Da u logoru ubija veliko sledovanje, a ne malo. Ako radiš u jami — dobijaš kilogram hleba, bolju hranu, imaš kiosk itd. I umrećeš. Ako radiš kao dežurni, ako loše radiš, dobijaš petsto grama, živećeš dvadeset godina, nećeš proći gore nego Vera Figner i Nikolaj Morozov. Za tu istinu Šuhov je morao znati na Ižmi, i shvatiti da težak posao treba raditi trajavo, a u srazmerno lakom poslu — zapeti. Naravno, kad si već »kalirao«, nema tog posla za koji se može reći da je lak, ali je ovaj zakon istinit, spasonosan.

Jednim delom se ova nova filozofija Vašeg junaka oslanja i na rad ambulante. Jer, naravno, na Ižmi su samo lekari pružali pomoć, samo su lekari mogli da spasu. I mada je i tamo bilo mnogo pobornika terapije radom, mada su bili mušičavi i primali mito — samo su oni mogli da spasu i spasavali su ljude.

Zar se može dopustiti da svoju volju upotrebiš za ubijanje volje drugih ljudi, i za lagano (ili brzo) ubijanje ljudi. Nešto najgore u logoru jeste naredivati drugima da rade. Brigadir je užasna figura u logoru. Mene su mnogo puta predlagali za brigadira. Ali ja sam rešio, ako treba, da umrem, samo da ne budem brigadir.

Razume se, ovakvi brigadiri vole ljude poput Šuhova. Brigadir ne tuče kapetana sve do onog trenutka dok ovaj potpuno ne malakše. Uopšte to zapažanje, da u logoru biju samo slabotinjku, sasvim je verno i u povesti dobro prikazano.

Suptilno i verno je pokazano i ljubav prema radu Šuhovljeva i ostalih članova brigade, kada podižu zid. Brigadir i njegov pomoćnik se rado i sami razgibavaju. To njih mnogo ne košta. Ali i ostali pokazuju samopregor u radu, uvek. To je tačno. Znači da rad nije iz njih iscedio poslednju snagu. Taj samopregor unekoliko je sličan onom strastvenom osećanju kada dva gladna odreda podstiču jedni druge, to je ona nevinost duše koja se iskazuje u bujici uvreda na adresu Moldavca koji je zakasnio (osećanje koje deli i sam Šuhov) — sve je to potpuno tačno, potpuno istinito. Može biti da takva vrsta samopregora u radu i spasava ljude. Valja se samo setiti da u logorskim brigadama uvek ima novajlije i starih logoraša — ne onih koji poznaju zakon, nego jednostavno iskusnijih. Težak rad obavljaju novajlije — Aljoša, kapetan. Oni jedan za drugim umiru, menjaju se, a brigadiri ostaju. Eto zašto ljudi pristaju da rade kao brigadiri i uspevaju da izdrže nekoliko kazni.

U pravom logoru na Ižmi jutarnje supe bilo je koliko tek da čovek izdrži jedan sat rada na mrazu, a ostalo vreme svako je radio samo da bi se zagrejao. I posle ručka, čorbuljaka je bilo samo toliko da se izdrži jedan sat rada.

A sad o kapetanu fregate. Ovde nema mnogo »kikseva«. Srećom, sasvim malo. U prvoj sceni — u stražari. »Vi nemate prava« i dalje. Ovde je posređiti prelamanje različitih vremena. Kapetan je figura iz trideset osme godine. A tada se skoro niko nije tako bunio. Svi koji su se bunili bili su streljani. Godine 1938. za takve reči niko ne bi mogao da zaglavi u »čorci«. Kapetan nije mogao tako da se izdire 1951. makar bio i najsvežiji novajlija. Od 1937. tokom četrnaest godina odigravaju se na njegove oči streljanje, represije, hapšenja, odvođe njegove druge, koji onda zauvek nestaju. A kapetan se čak ne trudi da o tome porazmisli. On prolazi putevima i na sve strane vidi logorske osmatračke kule. I ne trudi se da o tome razmisli. Najzad, on je prošao isledivanje i u logor je dospao posle a ne pre isledivanja. I opet ni o čemu nije razmislio. On sve to nije mogao da vidi samo u dva slučaja: ili je kapetan fregate proveo četrnaest godina na nekoj dalekoj plovidbi, negde u podmornici, ne izlazeći četrnaest godina na površinu. Ili je četrnaest godina proveo u vojsci ne razmišljajući, a kad je na njega došao red, sve se odjednom pogoršalo. Kapetan fregate ne razmišlja ni o banderovcima, sa kojima neće da sedi zajedno (a sa špijunima? sa izdajnicima domovine? sa vlasovcima? sa Šuhovom? sa brigadirom?). Pa ti banderovci su isto toliko banderovci koliko je kapetan fregate špijun. Njega nije zakopao engleski pehar, nego su ga naprosto predali po rasporedu, po isledničkim kontrolnim spisковима. To je jedina pogreška u Vašoj povesti. Ne karakter (ima takvih pravdoljubivih ljudi, koji

3 Na ruskom »красный«, seljaci koji »slikaju« šablonske šare na čilimima. ... Ne go, ima jedan nov, zgodan zanat — farbanje tepiha. Donio netko iz rata šablone i otada je krenuo posao, sve više ima takvih majstora farbara. ... (»Jedan dan Ivana Denisoviča«, u prevodu Zlatka Crnkovića). — Prev.

4 Tj. iz »opštih logora« (obime larepa). Za razliku od specijalnog, (»osoblag«) u kome se desava radnja Solženjicovne povesti o Šuhovu, »oblag« spada u logore sa najstrožim režimom za sve kategorije zatvorenika i predviđen je za najteži, osamnaestčasovni fizički rad, u dalekim krajevima, pod nepodnošljivim klimatskim i životnim uslovima (Vorluta, Kazahstan, Kolima, Norilsk, Tajšet), i bez prava na prepisku. — Prev.

5 Sitan logorski lopov koji je spreman i da ubije, koji »radi« zajedno sa drugima, i koji ne preza ni da ih proda. — Prev.

većito isteruju pravdu, bilo ih je, ima ih i biće ih uvek). Ali upravo ova tipična figura mogla je da postoji samo 1937. godine (ili 1938, u logoru). Tu kapetan fregate može biti shvaćen kao budući Fetjukov. Prve batine — i kapetana fregate više neće biti. Kapetanu se pružaju dva puta: ili u grob, ili da liže porciju kao Fetjukov — bivši kapetan, koji odležava već osmu godinu.

Trideset osme godine ljude su ubijali u rudnicima, u barakama. Normirani radni dan bio je četrnaest časova, a radilo se i danonoćno, i te kako se radilo. Seća šume, tegljenje brvana na lžmi — takav rad bio je san svih onih koji su na Kolmi radili u rudnicima. Da bi bili uništeni osuđenici po pedeset osmom članu bili su pozvani u pomoć kriminalci — recidivisti, mangaši koje su nazivali »priateljima naroda«, za razliku od neprijatelja, koje su dopremali na Kolimu bez noge, kao slepce, starce — bez ikakvih medicinskih barijera samo ako su stigle »specdirektive« iz Moskve. Obratite pažnju da je 1938. godine temperatura dostizala minus 56 stepeni. 1939—1947 bila je 52, a posle 1947. bila je 46. Sva ova moja zapažanja, razume se, ne umanjuju umetničku istinu Vaše povesti, ni onu verodostojnost koja iza nje stoji. Jednostavno, ja imam drukčije mišljenje. Za mene je glavno to što je logor 1938. godine vrhunac svega strašnog, odvratnog, izopačenog. Sve ostale godine, i ratne i posleratne, strašne su, ali se ni u kom slučaju ne mogu meriti sa 1938. godinom.

Vratimo se povesti. Za pažljivog čitaoca, svaka fraza u ovoj povesti je pravo otkrovenje. Ovo je, najzad, u našoj književnosti prvo delo u kome ima i smelosti, i umetničke istine, i istine proživljenog, iskušenog — prva prava reč o onome o čemu svi govore, ali što još niko nije napisao. Bilo je mnogo laži od vremena XX kongresa. Osim odvratnog »Zlatnog grumen« Šelestovog⁶, ili lažne i Njekrasova nedostajne povesti »Kira Georgijevna«. Vrlo je dobro što u Vašoj povesti nema patriotskih razgovora o ratu, što ste izbegli tu laž. Rat se tu javlja tragičnim glasom upropaštenih sudbina, zločinačkih grešaka. Još nešto. Čini mi se da se logor ne može shvatiti bez uloge kriminalaca u njemu. Uprvo svet kriminalaca, njegova pravila, etika i estetika unose izopačenost u duše svih ljudi u logoru — i robijaša, i upravnika, i svedoka. U konačnom zbiru, skoro svu psihologiju radnog logora i njegovog unutrašnjeg života određuju kriminalci. Presna je laž sve što je ušlo u našu književnost tokom mnogih godina — od »Aristokrata« Pogodinovih do produkcije Lava Sejnina. Romantizovanje kriminalaca nanelo je veliku štetu, opravdavajući razbojнике i prikazujući ih kao romantike koji ulivaju poverenje, iako kriminalci — nisu ljudi.

U Vašoj povesti svet kriminalaca samo provejava kroz priču. I to je dobro, i to je istinito.

Razobličavanje te dugogodišnje legende o kriminalcima — romantičima jedan je od sledećih zadataka naše književnosti.

Kriminalaca u Vašem logoru nema!

U Vašem logoru nema vaši! Služba bezbednosti ne odgovara za plan i ne isteruje ga kundacima.

Mačka!

Krdžu mere na čaše!

Ne otkucavaju isledniku.

Ne šalju posle rada pet kilometara u šumu po drva.

Ne biju.

Hleb ostavljaju u slamarici. Slamarica! I još dobro nabijena! Ima čak i jastuka! Radi se u toploj prostoriji.

Hleb ostavljaju kod kuće! Jedu kašikama! Gde se nalazi taj neobični logor?

Da mi je bilo da svojevremeno odležim u njemu makar godinicu.

Ojednom je jasno da Šahovljeve ruke nisu promrzle kada može da gurne Šake u hladnu vodu. Prošlo je dvadeset pet godina, a ja ne mogu da gurnem ruke u hladnu vodu.

U rudarskoj brigadi zlatne sezone 1938. godine, krajem sezone, s jeseni, ostali su samo brigadir i dežurni, a svi ostali su se »udomili u zemlju«, ili završili u bolnici, ili u drugim brigadama koje su izvodile uzgredne radove. Ili su streljani: po spiskovima koji su se čitali svakodnevno na jutarnjoj prozivci do duboko u zimu 1938. godine, po spiskovima u kojima je bilo još samo onih koji su streljani prekjuche ili tri dana ranije. Jer u brigadu su pristizale novajlige da bi i oni došli na red da umru ili se razbole ili stanu pred metak ili izdahnu od batina koje dobijaju od brigadira, stražara, razvodnika, brice i dežurnog. Isti je slučaj bio sa ostalim rudarskim brigadama kod nas.

Ali, dosta o tome. Malo sam skrenuo, nisam mogao da se uzdržim. Nabranjanje može da se otegne unedogled — sve je to istinito, tačno, dobro poznato. One »petorke« se ne zaboravljaju. Pa korica, sredina koja se ne ispušta iz ruke. Odmeravanje rukom težine hleba i pritažena nada da ti nisu zakinuli mnogo — tačno i verno. Osim toga, za vreme rata, kada se delio beli američki hleb, sa primesom kukuruznog brašna, nijedan hleborezac nije rezao kad treba, a parče od trista grama noću je gubilo pedeset grama. Bilo je naređeno da se brigadi izdaje hleb u veknama, a onda su ih rezali uoči polaska na rad.

Treba upravo KE—460. Svi u logoru govore »ke« a ne »ka«. Uzgred, zašto »zek« a ne »ze—ka«. Jer, piše se z/k i naginje na izgovor »ze—ka«, »ze-kaom«. Neiscedena krpa, koju Šuhov baca u stražarnici iza peći, zaslužuje ceo noran, a takvih je mesta na stotine.

Razgovor Cezara Markovića sa kapetanom fregate i Moskovljaninom vrlo dobro je uhvaćen. Prijaviti razgovor o

Ejzenštejnu je za Šuhova strana misao. Ovde kroz pripovedača progovara pisac, skoro zbacujući masku Šuhova.

Logoraši govore osiromašenim jezikom, osiromašeno misle, poremećena je svaka dubina misli.

Vaše delo je savršeno ekonomično, napeto kao opruga, kao stihovi.

I još jedno pitanje, veoma važno, koje Šuhov odlično rešava: Ko se nalazi na dnu? Isti oni koji su na vrhu. Oni ni u čemu nisu gori, nego, naprotiv, bolji, jači.

Šuhov je dobro postupio kad je u istrazi potpisao zapisnik dostave. I mada je tokom dva svoja isledivanja nisam potpisao nijedan zapisnik koji me je teretio, mada nisam ništa priznavao — suština je bila ista. Odrate ti kaznu i gotovo. Pri tom, mene tokom isledivanja nisu tukli. A da su me tukli (kao što su tukli od druge polovine 1937. i kasnije) — ne znam šta bih uradio i kako bih se držao.

Kraj je odličan. Onaj komadić kobasice kojim se završava jedan srećno protekao dan. Dobro je to sa keksom kojega nesebični Šuhov poklanja Aljoški. Mi ćemo zaraditi. A on je srećnik. Neka!...

Cinkaroš Pantelejev dobro je prikazan. »A, vučete se po ambulantomata!« Siroti Voznesenski, koji, toliko hoće da ide ukorak s vremenom, uopšte nije shvatio šta je cinkaroš. U njegovoj »Trouglastoj krušci« ima jedna pesma o cinkarošima, i to ni manje ni više — američkim cinkarošima. Prvo nisam ništa shvatao, a onda sam se dosetio: Voznesenski naziva cinkarošima državne agente pratiocce, »flastere«, kako ih zovu u meo- moarima.

Umetničko tkivo je tako fino izvedeno da se vidi razlika između Letonca i Estonca. Estonci i Kiljids su različiti ljudi, iako se nalaze u istoj brigadi. Veoma dobro. Smraćenost Kiljidsova, koji više naginje Rusu nego svojim baltičkim susedima — sasvim je verna.

Prekrasno je ono o suvišku hrane na slobodi, koja Šuhovu, kako se pokazuje uopšte nije bila potrebna. Na ovu misao dolazi svaki zatvorenik. I sve to izvršno izraženo.

Senjka Kljovšin i uopšte ljudi koje su zatvarali jer su dopali nemačkog logora. Karakter je potpuno istinit, potpuno verodostojan.

Uzbudenje zbog »zakidanja« nedelje sasvim je tačno (1938. na Kolimi nije bilo slobodnog dana od rada u rudniku. Prvi slobodan dan dobio sam 18. decembra 1938. Ceo logor oterali su u šumu po drva na ceo dan). I radovanje svakom predavaču, bez obzira što ti uprava svejedno odbija to vreme. To je stoga što zatvorenik ne planira svoj život dalje od večeri. Nek samo danas prođe dobro, a sutra ćemo videti.

O dva znojna najtežeg fizičkog rada — veoma dobro.

O sifilisu koji prenose čortani. Niko se u logoru nije zario na taj način. Od toga se u logoru nije umiralo.

Matore brice koji se brane, valjenka koja leti u stub. Šuhovljeve noge u jednom rukavu prsluka — sve je to prekrasno. Nema velike razlike između olizivanja porcije i omazivanja koricom hleba. Razlika samo ističe da tamo gde živi Šuhov još nije zavladao glad, da se tu još može živeti.

Šapat! »Odsek prodaje su povukli.« I »nekoga uveče zakinu«.

Mito — sve je upravo tako.

Valjenke! Mi nismo imali valjenke. Imali smo nekakve čizme od starih krpa, a čakšire i prsluk ishabane desetogodišnjom upotrebom. Prve valjenke nazuo sam tek kada sam postao felčer, posle deset godina logorskog života. A obuću nisam odnosio u sušionicu, nego sa sobom u krevet. Danju, na donu se širi rupa.

Termometar! Sve je to raj.

U povesti je dobro izražena i ona prokleta logorska crta: težnja za pomoćnicima, »slugeranjama«. Raspremanje može da obavi, na kraju krajeva, i »mrcina« posle napornog rada u rudniku skoro do jutra. Služenje čoveka — čovekom. To i nije karakteristično samo za logor.

U Vašoj povesti nema upravnika (onog visokog upravnika, odmah do načelnika rudarskih uprava), koji preko dežurnog zeka prodaje mahorku za pet rubalja po cigareti). Ne za čašu, ne za paklo, nego po cigareti. Paklo mahorke je kod takvog upravnika koštalo od sto do petsto rubalja.

— Zatvaraj vrata!

Opis doručka, čorbice, iskusnog, sokolovog logoraškog oka — sve je to verno, i važno. S tim što se riba jede sa kostima — to je zakon. Ona vedrica koja je dragocenija od čitavog prošlog, sadašnjeg i budućeg života — sve je to pretureno preko glave, doživljeno i izraženo energično i tačno.

Vrela kaša! Deset minuta za jelo u životu zatvorenika. Hleb se jede posebno da se produži zadovoljstvo u jedenju. To je hipnotički zakon za sve.

Godine 1945. stigli su repatrirci da nas zamene u rudnicima Severne uprave na Kolimi. Iščudavali su se: »Zašto kod vas supu i kašu jedu u trepezariji, a hleb odnose sa sobom. Zar nije bolje...« Odgovarao sam im: »Neće proći ni dve nedelje i shvatićete zašto i počete da radite isto.« Tako je i bilo.

Poležati malo u bolnici, čak i umreti na čistoj postelji, samo ne u baraci, ne u rudniku, pod čizmama brigadira, stražara i predradnika — san je svakog logoraša. Cela scena u ambulanti je odlična. Naravno, ambulanta zna i za strašnije stvari (zvuk gvozdene posude u koju lekar baca pincetom i iščupane nokte sa zamrznutih prstiju »rmbadžija« u rudniku itd.).

Onaj minut uoči postrojavanja — odličan.

6 G. I. Šelest (1898—1965), pisac, bio u logoru. Priča »Zlatan grumen« objavljena je u listu »Известия« 5. XI 1962. — Prev.

7 Šalamov ima u vidu razgovor sa Solženjicinom prilikom njihovog prvog susreta u »Novom svetu« 1962. godine. V. str. 41. — Prev.

Grumen šećera. Mi nikada nismo dobijali šećer na ruke, nego samo u čaju.
Uopšte, Šuhov je u svemu, u svakoj sceni, uspeo i istinit lik.

Cezar Marković je zapravo heroj Njekrasovljeve »Kire Georgijevne«. Taj Cezar Marković vraćate se na slobodu! govornici da se u logoru mogu učiti strani jezici i studirati menično pravo.

»Trkelj«, jutarnji i večernji — izvanredan.
Cela Vaša povest je ona dugo očekivana istina bez koje naša književnost ne može dalje. Svi koji o tome čute i izbegavaju da kažu istinu su podlaci.

Veoma dobro je opisana predziona i onaj zagon u kome stoji brigada, jedna iza druge. I mi smo imali jedan takav. A na procelju svih kapija na ulazu u logor (i to po instrukciji odozgo u svim specijalnim logorima) stajao je citat na crvenom satenu: »Rad je pitanje časti, slave, samopregora i herojstva!« Mašala!

Ono već tradicionalno upozorenje koje izgovaraju čuvari, i koje je svaki zec naučio napamet, kod nas je glasilo: »Koračaj pravo — samo korak ulevo smatraću bekstvom, a jedan skok agitacijom!« Kao što vidite, ljudi se svagda šegače.

Pismo. Sasvim pogodeno, prefinjeno.
Povodom »farbara« — nema upečatljivije slike.
Sve je u ovoj povesti istinito, sve verno.

Vi shvatate ono glavno: logor je negativna škola od prvog do poslednjeg dana, za svakoga. Škola koja nije potrebna nijednom čoveku — ni upravniku, ni zatvoreniku. A ako si je već prošao — onda treba reći istinu, na koliko ona bila strašna. Šuhov je ostao čovek ne zahvaljujući logoru, nego uprkos njemu.

Drago mi je što znate moju poeziju. Spomenite nekakvo Tvardovskom da u njegovom časopisu leže moje pesme više od godinu dana, a ja ne uspevam da mu ih doturim lično. Imaju i moje priče, u kojima sam pokušao da prikažem logor onako kako sam ga ja video i doživio.

Želim vam mnogo uspeha, sreće, stvaralačke snage. Jednostavno, fizičke snage, na kraju krajeva.

U Botkinskoj bolnici, 1958. godine (!) moja istorija bolesti bila je krcata kao zapisnik sa saslušanja tokom istrage. I već je pola sobe trubilo: »Nemoguće, zašto laže, šta je samo napričao!« A doktorka je rekla: »U ovakvim slučajevima se mnogo preveličava, zar ne?« I potapša me po ramenu. A onda su me otpustili. I tek zauzimanje redakcije nateralo je upravnika bolnice da me prebaci na drugo odeljenje, gde su mi priznali invalidnost.

Upravo zato Vaša knjiga ima toliki značaj, neuporediv ni sa čim — ni sa izveštajima, ni sa pismima.

Još jednom hvala za ovu povest. Pišite, dodite. Kod mene uvek može da se ostane.

Vaš Varlam Šalamov

Ja sam sa svoje strane odavno odlučio da čitam život koji mi preostaje posvetim upravo ovoj istini. Napisao sam hiljadu stihova, sto priča, teškom mukom objavio za šest godina jednu zbirku osakaćenih stihova, stihova-invalida, gde je svaka pesma iskasapljena, unakažena.

Moje reči u našem razgovoru o ledolomcu i tegljaču nisu bile slučajne. Ogromno je suprotstavljanje istini. A ljudima izgleda nisu potrebni ni ledolomci ni tegljači. Potrebna im je slobodna voda, gde su svi ledolomci suvišni.

V. Š.

2

(Zabeleška V. T. Šalamova)

30. maja, pošto sam primio pismo,⁸ poslao sam telegram i čekam 2. jun, nedelju, da dođe.

2. jun. Solženjicin. Priča »Za dobrobit stvari«.
»Smatram da ste Vi moja savest i molim Vas da obratite pažnju da nisam napravio nešto što mi je promaklo, što bi se moglo protumačiti kao malodušnost, oportunistizam.

Komad 'Ovca i kamenjarka' zaustavljen je na moju inicijativu. Pozorište (Jefremov) tražilo je da im ga predam na čitanje, da ga postepeno pripreme, ali ja sam to glatko odbio. Napisao sam dva komada ('Ovca i kamenjarka' i 'Sveća na vetru'), roman, filmski scenario 'Ustanak u logoru'⁹.

Dobio sam ogroman broj pisama. Napisao sam petsto odgovora. Jedno je, recimo, bilo od nekog vohrovca, pogrdno prema Ivanu Denisoviču, drugo ga je vatreno branilo. Bilo je i pisama od z/k koji su upozoravali da uprava logora ne izdaje 'Novinski roman'. Mešanje Vrhovnog suda. Pre nekoliko meseci nastupao sam pred Vrhovnim sudom. To je jedini izuzetak (uz književno veče u rjazanjskoj školi prošle godine). Vrhovni sud me je uvrstio u neku komisiju za nadziranje života u logoru, ali sam ja odbio. Drugi komad ('Sveća na vetru') biće izvedena u Malom pozorištu.*

(Zabeleška V. T. Šalamova)

A. Solženjicin. 26. jula 1963. godine. Dopotovao iz Lenjingrada, gde je mesec dana radio po arhivama za svoj novi roman. Sada je u Rjanzanju, putuje biciklom (Jasna Poljana i da-

lje, niz reku), zajedno sa Natalijom Aleksejevnom¹⁰. Zodar, pun planova. »Radim po dvanaest časova dnevno.« »Za dobrobit stvari« ide u sedmom broju »Novog sveta«. Bilo je neznatnih, ali neprijatnih ispravki. U inostranstvu se o Ivanu Denisoviču mnogo pisalo, engleske prikaze (blizu 40) čitao sam uz rečnik. Različita stanovišta, sasvim raznolika. I da je to »samo politika« (prevod Ivanu Denisoviča) bio je osrednji, izgubio se osnovni ton dela), i da je ovo »početak istine«, i veliki stvaralački uspeh. Ceo svet ga je prevodio, osim DR Nemačke, gde je Ulbriht zabranio objavljivanje.

»Novi svet«. Tvardovski raspložen. Članovi redakcije ostali su prema Solženjicinu ravnodušni, kao i pisci!

— Hteo sam da pišem o logoru, ali posle Vaših priča mislim da nije potrebno. Ja imam u suštini četiri godine tog iskustva (četiri godine prostojnog života).

Izneo i svoje gledište da pisac nije dužan da sasvim dobro poznaje gradu.

Razgovor o Čehovu. Ja: »Čehov je celog života hteo da napiše roman, ali nije mogao, nije umeo. 'Dosaдна priča', 'Moj život', 'Priča nepoznatog čoveka' — sve su to pokušaji da se napiše roman. To je zato što je Čehov umeo da piše samo u jednom dahu, a u jednom dahu se može napisati samo priča, a ne roman.«

Solženjicin: »Uzrok je dublji, po mom mišljenju. Kod Čehova nije bilo stremjenja uvis, što je za romanopisca neophodno. Uzmite Dostojevskog, Tolstoja.«

Na tome se razgovor o Čehovu završio, a ja sam se tek posle dosetio da su Boborkin, Šeler-Mihajlov lako pisali ogromne romane bez ikakvog uznošenja.

Solženjicin: »Pesme koje sam doneo da štampam ('Tužna povest u stihovima') svele su se na izbor iz veće poeme, u kojoj, čini mi se, ima dobrih mesta.

Pozvao me u septembru u Rjanzanj na odmor.

3

Dragi Aleksandre Isajeviču.

Jedva sam dočekao izlazak sedmog broja »Novog sveta« sa pričom, da na nju pogledam drugim očima. Jedno je — rukopis, drugo — mašinopis, treće — tekst u časopisu, a četvrto — knjiga. U novom izdanju »Izabranih« opet je tekst na svoju ruku doterivan.

Još sam se više uzbuđio povodom priče »Za dobrobit stvari«. Naslov je sasvim odgovarajući, iscrpan; ne može se dati bolji, značenjem ispunjeniji, srećniji, prefinjeniji i važniji.

Gubitak u vidu Habaligina je primetan, tu je protkano važno razmišljanje Gračikovljevo o Habaliginu i veoma je važan nov pasus (on je ostao nedirnut — ono o komunistima koje treba izbaciti iz partije), ali nekako visi u vazduhu da mu je ranije nameštenje bilo bolje. Drugih gubitaka, mislim, nema, a ni čitalac ovaj gubitak ne oseća kao gubitak. U svakom slučaju, dobro je prošlo.

»Za dobrobit stvari«, kako sam Vam već govorio — izvrtna je stvar, u suštini — svojevrsan odjek sasvim drugih, drukčijih događaja, autorski odgovor na pitanja koja se uopšte ne iscrpljuju sadržinom priče.

Glavna je u priči ona duboka pedagoška misao da je laganje mladine tripud gori zločin, da će entuzijazam, naravno, ipak prevladati, ali ipak... Sve je to sačuvano, nastradao je samo Habaligin i ono razmišljanje o »unutrašnjem kapitalizmu«.

Ležao sam i sa uživanjem uživljavao se u pejzaž — u one bele oblake koji brzo promiču, u kišu koja se sprema, u vreme koje je zahladnelo i u vetar.

Već u prvom čitanju, kad mi se naročito dopao opis Knorozovljevih članaka, i leva ruka Fjodora Mihejeviča koja pridržava desnu, promakla mi je ona žena knjigovoda koja se ujela za usnu i — otišla.

Cestitam Vam od sveg srca.
Juče sam doživio istu stvar na ovom istom delu ulice kao i u novembru prošle godine kada sam prolazio tuda sa jedanaestim brojem »Novog sveta«, sa »Jednim danom Ivana Denisoviča«, i kada su me zaustavila četiri čoveka jedan za drugim: »Izašao je časpiš? Izašao? Izašao! Sa onom pričom? Zaista? Gde ste ga kupili?« Sada sam prošao istim putem, držeći u ruci teglu sa buterom. Pitali su me: »Gde ste ga kupili?« Dva čoveka. Naravoučenije: čovek ne živi samo od hleba.

Kako je protekao vaš put biciklima sa Natalijom Aleksejevnom? Kakvi su putevi? Planirate li na jug? Čekam Vas u Moskvi. Želim Vam zdravlje, snagu, Nataliji Aleksejevnoj moj najsrdačniji pozdrav. Olga Sergejevna¹¹ vas oboje pozdravlja.

4

Dragi Aleksandre Isajeviču.

28. avgusta sam predao novu knjigu pesama kod »Sovjetskog pisca«. Ne zato da bi se rukopis predao u štampu (do toga je još daleko), nego da bi bio uvršćen u plan (za septembar) i prošao kroz izbor i pročešljava-

8 Tj. Solženjicinovo pismo Šalamovu od 28. maja 1963, kojim mu javlja da će doći u Moskvu. — Prev.

9 Reč je o filmskom scenariju koji se u Sovjetskom Savezu objavio prvi put 1989. godine, pod nazivom »Tenkovi znaju istinu«, u časopisu »Дружба народов«, No. 11. — Prev.

10 Natalija Aleksejevna Rešetovska, prva žena A. Solženjicina. — Prev.

11 Olga Sergejevna Nekljudova (1909 — 1989), spisateljica, druga žena V. Šalamova. — Prev.

12 Ovaj »materijalizao« je u konačnom obliku pod naslovom »Zapisi o svetlu kriminalaca«, u knjizi »Leva obala«, Moskva 1989. Godine. — Prev.

Vaš V. Šalamov.

(septembar 1963)

nje glavnog urednika, čije ime dobija na važnosti zbog titule. I još dva čitaoca, osim Glavlita. Primerak rukopisa »Šumor lišća« (tako se knjiga zove) uzetu za Vas i Nataliju Aleksejvnu i daću Vam kada se budem video sa Natalijom Aleksejvnom. Vi već znate, ima koječega novog. Kao i »Kresivo«, »Šumor lišća« je više uredničko nego autorsko dostignuće, ali ja sam se umorio od protivljenja. I to više nije ona zbirka kakvu sam ja zamislio.

Knjiga će proći kroz sve etape do 10. septembra, verovatno.

Razmišljao sam da ponesem sa sobom u Rjazanj »lopovski materijal«¹², i praznu svesku. Šta Vi mislite o tome? Zahvaljujem na pozivu na daću, obavezno ću uprkos svim okolnostima doći. Moj srdečan pozdrav Nataliji Aleksejvnoj. Oboje vas pozdravlja Olga Sergejevna.

Vaš V. Šalamov.

Uzeti »Butirski zatvor« i »Potpukovnik medicinske službe«.¹³

5

(septembar 1963)

Dragi Aleksandre Isajeviču.

Natalija Aleksejeva je bila kod mene, nikad neću zaboraviti njene ljubazne reči, i mi smo se dogovorili da dođem ne 9, nego 11. To događanje... izazvala je moja želja da ubrzam izdavanje knjige. Ovaj dvogodišnji talas stigao je do kraja (da li je stigao do kraja?), i knjižica je uvrščena u izdavački plan za septembar. Prvo je bila predviđena za oktobar, ali sam ih ja zamolio da ude u drugi kvartal, i oni su me prebacili u septembar (pre nego što sam dobio Vaše pismo). Čvrsto sam odlučio da izdam knjigu (i izdao sam je) u avgustu. A pošto je inače teško računati na rokove redakcijskog čitanja, dobilo se upravo to da će konsultant mog izdavača (glavna figura na mom putu) uzeti knjigu tek devetog (umesto, kako je dogovoreno, prvog). Zamolio sam ga da mi omogući bar dan-dva za čitanje.

Mogao bih da ostavim sve (nećitko) poslove i doputujem devetog, jer mi je naš susret beskraino važan, ali ne mogu da prepustim knjigu samoj sebi.

Zato neću doći ni devetog, ni desetog, kako sam se dogovorio sa Natalijom Aleksejvnom, poslaću telegram. A može biti da će to biti i posle desetog i jedanaestog.

A sada o samoj zbirci. Sećate li se, prilikom našeg susreta u »Novom svetu« govorili ste da je tek sad trenutak da se objavi jedna dobra zbirka. Ali takvu zbirku ni sad nije moguće objaviti. Sve moje kolimske pesme su po nalogu urednika izbačene. A sve ostalo, izuzev dve-tri pesme, pretrpelo je friziranje, sećenje. Urednici-drvošeće pretvaraju dremljivu tajgu u običnu retku šumu, da bi viša (poli-tičko koje nastupa pod zastavom poe-tičkog) uprava potom lako pretvorila napore svojih saradnika u jedan lep park. Samo što bi u taj park trebalo postaviti još jednu ili dve statue. Sve Vam ovo pišem da biste videli u kakvom sam raspoloženju. Za ovih nekoliko dana rešava se skoro čitava sudbina knjige. Iz ovoga »skoro« kriju se Glavliti i nekoliko okolnosti koje nazivamo force majeure. Ali ja sam tamo nemoćan, a sada, makar i kao arriergarde u toj bici, borim se za svaki stih.

Vama i Nataliji Aleksejvnoj želim sve najbolje.

Doputovaću čim se donese konačna odluka i moje prisustvo ovde više ne bude neophodno. Mogao sam da dođem devetog, s tim da se vratim petnaestog. Ali bi ta poseta ispala gora jer bih ja bio sve vreme uznemiren. Zato mi oprostite zbog ovog iznudenog odlaganja. Već sam bio sve spremio — svoje stvari, a razmišljao sam i šta da ponesem da radim.

Srdačno Vaš. V. Šalamov.

Srdačan pozdrav.

6

/VARIJANTA/

Dragi Aleksandre Isajeviču.

Na felčerskom kursu koji sam pohađao, »interne bolesti« predavao je Malinski. On je stalno ponavljao: »Najvažnije u vašoj budućoj praksi je — naučiti se da verujete bolesniku. Ako u vama nema te vere, od vas neće biti medicinskog radnika.«

Evo zašto pominjem ovu priču. Niko iz moje porodice (ne isključujući u tom smislu ni moje najbližije) ne shvata koliko sam ja teško (ili jako) i od čega upravo bolestan.

Posle jučerašnjeg dogovora i srdačnog razgovora sa Natalijom Aleksejvnom ipak sam prinuden da odbijem Vaš poziv i odustanem od puta. Evo zašto.

Putovanje vagonom do Rjazanja i taljigama do Solotči neizbežno bi me izbacilo iz stroja na nekoliko dana, zatrebaće, varovatno, i lekarska pomoć itd., a onda bih morao mirno da ležim bar još dva tri dana.

Drugo. Ja već sedam godina sam sebi kuvam jelo i ne mogu da jedem ni u kakvoj drugoj kuhinji. Ta najstoža dijeta je jedna od mojih pobeda, i ja ne mogu da stavim na jednu kartu sve što se sabralo tokom toliko godina. Uopšte ne jedem meso, nikakve masne supe, nikakve konzerve, ništa spremljeno iz konzerve, ništa pečeno.

Treće, naravno — avaj, hladnoća. A potpuno sam nespošoban da održavam peč u sobi.

Eto to su svi moji sasvim ljudski razlozi protiv putovanja. Iza ovog otkaza nemojte tražiti ništa drugo (što bi učinili Teuš ili Tvardovski). Meni se tako dolazilo. Već sam počeo da se spremam (pripremam sam građu o lopovima), a da ne govorim koliko su zanimljivi naši razgovori — ali, uzalud — nisam u moći da putujem u uslove života na daći. Oprostite mi. Možda iduće godine, kad uđete u veći stan u Rjazanju.

Želim Vam uspeha, radnog elana, pišite.

Vaš V. Šalamov

7

Moskva, 28. decembra 1963. godine

Draga Natalija Aleksejevna i Aleksandre Isajeviču.

Olga Sergejevna, Serjoža¹⁴ i ja Vam od sveg srca želimo srećnu Novu godinu. Nova godina je jedini datum na koji obračam pažnju.

Želim Aleksandru Isajeviču uspeha i sreće u komplikovanom pasijansu koji otvara Komitet za Lenjinovu nagradu. Ne bi trebalo da bude nikakvih dilema, ali ipak... Čim moja knjižica izade, poslaću je. To je sasvim mala knjiga.

Oboma vam želim duševnog mira, zdravlje i spokojstva i zahvaljujem na lepim rečima. Od dobrih, pravih stvari pročitao sam u međuvremenu »Džan« Platonova.

Olga Sergejevna je sad u Golocinu, u tzv. Domu kulture. To je sasvim dobar dom.

Vaš V. Šalamov.

8

21. januara 1964. godine¹⁵

Oholi u svojoj uskoumnosti, moskovski književni kritičari pretvaraju se u estete koji slave Platanova kao Kafku i koji će ga na sve moguće (ali ne na svemoguće) načine hvaliti. Ova nijansa je neophodna. Zašto? Zato da bi se Platonov suprotstavio Solženjicinu koga Moskvljani ne vole i koji ne veruju — u šta? Tu se krije sledeće: Moskvljani neće da veruju u mogućnost da se veliki talenat javi negde u Rjazanju itd. »Put naviješ« svih naših pisaca odreda, uključujući naravno i Redina, jeste put višegodišnjeg uspinjanja sa prečage na prečagu, sa stepenika na stepenik, uzajamna podrška nije samo književna, to je korak kornjače, za koje vreme kornjača uči da veruje da nema nikavih drugih puteva u književnost. A Savez pisaca je ona nimalo simbolična organizaciona forma koja upravo tom kretanju sa prečage na prečagu i odgovara.

Čak ni Pasternak ne narušava tu shemu. Ali Solženjicin narušava — zato i valja naći mu koječakve bubice, svi su spremni da ga ponize, da ga nasamare itd.

Strasno je samouveren. Suviše teško veruje u svoju sposobnost da zadovolji čoveka. Poput Voljfa Mesinga koristi se rukom sabesednika — očigledno nehotice povlači ga za ruku, nešto mu govori. Iz samouverenosti pada u slepilo — nedovoljno jasno je shvatio i osetio uzrok mog odlaska iz Rjazanja.¹⁶ Ali sve su to koještarije.

9

Dragi Aleksandre Isajeviču.

Vi ste se sigurno već vratili u Rjazanj. Nemojte se nimalo uznemiravati novinskim člancima. Komitet za Lenjinovu nagradu ne može, jednostavno ne može zaobići Vašu povest. »Ivan Denisovič« je nešto bolje od svega što se pojavilo u sovjetskoj književnosti, u ruskoj književnosti proteklih decenija.

Klanjam Vam se, verujem u pobedu istine. Zahvaljujem na zanimljivoj analizi »Šumora lišća«. Naravno da su pesme koje ste istakli (i još pesma »Ni životinja, ni ptica«) najvažnije u zbirci. Što se tiče onih »neprihvatljivih«, kao i odviše slobodnog odnosa prema prirodnim silama, radi se o tome da poezija govori univerzalnim jezikom, da svaku životnu, naučnu, društvenu pojavu može »prevesti« na svoje polje, samim tim umnožavajući svoje putove. Tu se ne radi o novim »relijama«, kako često vole da se izražavaju, nego u želji i mogućnosti da se savlada svaka životna građa (osim, možda, pornografije). Poezija je svet sveopšte saglasnosti, i upravo je zato njen razvoj bezgraničan.

13 »Butirski zatvor« je zapis V. Šalamova objavljen u almanahu »Ruski letopis«, 1989. godine, a »Potpukovnik medicinske službe« njegova nezavršena priča iz zbirke »Rukavica ili KR-2« — Prev.

14 Sergej Nekljudov, filolog, sin Olge Nekljudove. — Prev.

15 Neposlano pismo. — Prev.

16 O susretu sa Solženjicinom u Solotči, s jeseni 1963, Šalamov je napisao pesmu »Nad drvoredom jasnih borova...« (Сосен светлые колонны... «). Nad drvoredom jasnih borova Zvezdani se svod nadvija. Kao sred Platonovih vrtova. Ovaj dijalog da se odvija. Koračamo poljem bez puta, Miris četina — kao vino. Gunjem ili togom zagognuti — sasvim svejedno, očevidno.

Po Šalamovljevim rečima, osim praktičnih, svakodnevnih razloga njegovog odlaska iz Rjazanja, bilo je i dubljih povoda — pre svega, nagoveštaj različitih pogleda na logorsku temu u književnosti. — Prev.

17 Leonid Viktorovič Varpahovski (1908 — 1976), pozorišni reditelj, bio u logoru, sreo se sa Šalamovom na Kolimi. Ovaj susret Šalamov je opisao u priči »Ivan Fjodorovič«. — Prev.

Razgovaraćemo još nekom prilikom o tome. Zna li ko mi je nedavno dolazio? Varpahovski¹⁷. Jednom sam Vam već govorio da ga poznajem sa Kolime. Putovali smo istim transportom 1942. godine u speczonu Dželgalu — jedan od Staljinovih Aušvica u to vreme. Ja sam stigao u Dželgalu i tamo posle nekoliko meseci opet bio osuđen. (Na deset godina.). Zato su me valjda i doveli. A Varpahovskog su njegovi kolimski drugovi na poslednjem noćenju pred kraj transportovanja izvukli. I posle otprilike dve godine susreli so se opet. Sada je došao po »Kolimske priče« — negde je čuo za njih — i ja mu dam. Kažem: »Verovatno ste, Leonide Viktoroviču, već imali u rukama odličan Solženjicinov komad 'Sveća na vetru'«.

— Čitao sam. Učinilo mi se da liči na Leonida Andrejeva. A gde može da se nađe. »Ovca i kamenjarka«? Da nemate Vi?

— Nemam. A je li loše ličiti na Andrejeva?

— Da. Solženjicinova snaga je u njegovom realizmu. Zar ne?

— Ja, Leonide Andrejeviču, ne vidim jasnu granicu realizma u bilo kojoj umetnosti. Jedan japanski grafičar nacrtao je Hirošimu — je li to realizam ili nije?

Trebalo bi još o nečemu da porazgovaramo, ali — kada se budemo videli. Pozdravite Nataliju Aleksejevnu.

Vaš V. Šalamov.

Olga Sergejevna i Serjoža šalju svoje pozdrave.

10

(maj 1964)

Dragi Aleksandre Isajeviču,

Obrađovalo me je Vaše pismo. Provokacija na Vašu adresu na sastanku žirija¹⁸ je upravo pojava koja karakteriše raspadanje Staljinovog doba i jedva da podseća na ondašnje zločine, nekažnjene, nekažnjive, koji su se decenijama počinjavali na naše oči — ja sam ih se živo prisetio uz ogromne duševne muke. Nadajmo se da je sa tim svršeno.

Imam posebno mišljenje o »Sveći na vetru«. To nije na Vašu nesreću. »Sveća na vetru« postavlja i rešava ista ona pitanja koja se postavljaju i u ostalim Vašim delima — ali, na poseban način, a taj naročiti način nije nastao u senci Andrejeva.

Moje priče kruže Moskvom, kako sam čuo. Stvar je u tome što je potpuno nemoguće raditi ljudski uz ovakve glavobolje itd. Naravno, ne ostavljam niti ču ostaviti nezavršen taj posao. Ali ide mi teško, nategnuto. Moj sledeći zadatak je da opišem Dželgalu, čitavu onu kolimsku speczonu (jedan od Staljinovih Aušvica), u kojoj sam proveo nekoliko meseci i gde su mi sudili. Nedavno sam naišao na jedan veoma zanimljiv podatak. Pokušao sam da dobijem potvrdu za desetogodišnji robijaški staž (da bih umesto invalidske stekao starosnu penziju), ali su mi iz Magadana odgovorili da sam u rudarskim upravama (po njihovim podacima) proveo devet godina i četiri meseca, i da se zato molba za izdavanje potvrde o desetogodišnjem stažu odbija.¹⁹ Istovremeno sam saznao sledeće. Pokazalo se da su uništeni svi dosjei zatvorenika, sve logorske arhive, i da se ne mogu naći nikakva svedočanstva o upravicima, islednicima, strazarima toga vremena u Magadanu. Operacija uništavanja dokumenata obavljena je od 1953. do 1956. najdalje. Službeno su mi odgovorili: nije sačuvan dokument o karakteru Vašeg tadašnjeg rada. Ista priča dočekala me je i u Verkuti, jednom od dva najveća Staljinova speclagora.

Dodite, čekam Vas, sad mi se kreći stan. Olga Sergejevna i Serjoža su na daći, ali ponekad dodu. Ja sam, opet, povozan kod kuće, osim kad odem do prodavnice.

Srdačan pozdrav Nataliji Aleksejevnoj. Olga Sergejevna šalje vam oboma srdačne pozdrave.

Pre dve godine časopis »Zastave« predložio mi je da napišem uspomene »Dvadesete godine«, iz Moskve dvadesetih. Napisao sam pet tabaka za nedelju dana. Tema je kao bogomdana jer su dvadesetih godina začeta sva buduća dobra dela i svi budući zločini. Ali ja sam se opredelio za čisto književni aspekt. Tu stvar nisu mi štampali i rukopis do danas stoji u rukavici²⁰.

11

1. novembra 1964. godine

Dragi Aleksandre Isajeviču,

Vašem pismu o »Ani Ivanovnoj«²¹ ima jedan iskaz, jedno zapažanje, koje sam ostavio za kasnije da bih Vam detaljnije odgovorio.

Napisali ste da bi bolje bilo da junak »Ane Ivanovne« ne drži u ruci svesku stihova nego nešto drugo. Bilo bi najlakše pretvoriti tu svesku u nešto poput Kibaljičevih crteža. Ali to baš nije potrebno. Čini mi se da je tradicionalan upravo opis stradanja naučnih radnika, tehničke inteligencije itd. Tradicionalna je i bojazan da se umetnik prikaže kao najsuptilniji (iako tako jeste i drukčije ne može ni biti). Drugo — znam nekoliko slučajeva najtežih kazni za književni rad u logoru. Siže »Ane Ivanovne« potkrepljen je suštom istinom o mrtvim, ubijenim ljudima.

Da i ne govorim o tome kako je zločin pisanja pesama jedan od najtežih logorskih zločina. Samo ja znam i osvedočio sam se za deset, ako ne i više slučajeva kažnjavanja za književni rad. Verovatno u tom slučaju ima dovoljno životne istine, ona tu nije izneverena.

Ali je suština problema kudikamo šira, dublja od logorske perspektive, od sižejnog toka komada. Stvar je u tome što svi naučnici (bilo kakvog razmera) i svi inženjeri (bilo koje kvalifikacije) uvek gledaju i uvek se dohranjuju u upravi pri svakoj vlasti. Oni i stradaju kudikamo manje, pa je i njihov duhovni život, donekle po strani od glavnog puta strasti. Treba se setiti odgovora koji je nedavno dao profesor Kitajgorov na anketu časopisa »Pitanja književnosti«. Događaji koji su sirote kosmonaute potpuno stavili u zasenak²² daju nam istinske razmere književnosti, i života, i nauke. (Bez obzira koliko zasluživala pažnju viših instanci, misterija »Plavi krst« tražila je u haosu uzavrelih strasti nešto drugo — »Plavu krv«.)

Ko je pravi heroj? Smatram da je dužnost svakog časnog pisca — heroizacija pravo humanističke inteligencije, koja uvek i svugde, prilikom svake smene vlasti, prima na sebe najteži udar. To se nije događalo samo u logorima, nego i u svekolikoj ljudskoj istoriji. U tu oblast spada i borba sa »ideologijom«.

Tu i nema izuzetaka, osim možda Ferma i Demidova²³.

Profesor Kitajgorodski, u odgovoru na anketu časopisa »Pitanja književnosti«, izjavio je da fizičari ništa ne čitaju — ni klasike, ni savremenike — ništa. I da im čitanje nije potrebno. Sve to Kitajgorodski govori »u ime«, stalno pominje »nas«, »mi« itd. Kaže da naučnici čitaju samo krimiče, a da za psihološki roman nemaju duhovne snage. To priznanje znači da naučnici ne čitaju ništa, jer je čitanje krimiča, zapravo, čitanje koje »odvlači« pažnju, što je neophodno svakom piscu, svakom naučniku, svakom umetniku. Suština je u tome što mozak funkcioniše smanjenim intenzitetom, ali se ne isključuje sasvim (kao recimo, na jedrenju, ili prilikom cepanja drvca). Krimiče je kao »odvlačenje« čitao i Hemingvej i o tome je sasvim pametno pričao. Mnogo je i onih (na primer, Grin) koji za ovakvo »odvlačenje« koriste enciklopedijske rečnike, leksikone itd. I ja u tom smislu čitam leksikone. Postoji još jedan vid spisateljskog čitanja, tzv. stimulativno čitanje (Pasternak je čitao klasike, V. M. Inber Dikensa, Vi čitate Daljev rečnik). Za Vaš rad je čitanje Dalja potpuno nepotrebno, ali svakako moguće kao svojevrsan doping.

A sada o »domaćim« stvarima. Nedavno sam primio pismo od Vologdskog odeljenja Saveza pisaca sa molbom da im dam jednu knjigu, da napišem »književnu« autobiografiju. Ta književna autobiografija (prema molbi iz pisma) trebalo bi da bude napisana »sočno«, »slikovito«. Časna reč, tako pišu, imam pismo.

Vologda mi se nikada nije obraćala. Među stvarima koje sam napisao tridesetih godina bilo je i onih koje su nastale na vologdskom materijalu — niko odande nije o tome ni govorio ni pisao. Od 1957. štampaju moje pesme i napominju da je autor rodom iz Vologde. Ali nikakvih prikaza o vologdski novinama. Godine 1961. izlazi »Kresivo«, pišu se prikazi u nekoliko gradova, samo ne u Vologdi. A 1962. seдео sam u kabinetu jednog odgovornog druga u »Književnim novinama«. I kaže mi taj drug: »Čujte, Varlame Tihonoviču, da vam ja udesim jednu zbirku pesama?« Kako da ne.

On uzima telefon, poziva Vologdu i posle pet minuta razgovora sa nekim Maljkovom, ili Malkovom.

— Evo, sutra već može da se izdejstvuje jedna zbirka u Vologdi. Uzmite onaj telefon da slušate.

— Ne mogu da slušam.

Onda mi on šapatom ponavlja svaki odgovor sa one strane.

— Ne, to je veoma teško... imamo mnogo naših, a Vi navali sa nekim Šalamovom... Trebalo bi da predgovor napiše neki moskovski pisac...

— Svaki moskovski pisac smatrao bi za svoju dužnost da napiše predgovor Šalamovljevoj zbirci.

— Pa dobro, napisaćemo mu sami. Dajte njegovu adresu.

Uzima moju adresu i ostalo što sledi.

Moj brotvor se posle stideo kada smo se opet sreli. Objavljivanje »Šumora lišća« nije ostavio nikakav utisak na Vologdu. I tek posle prikaza Inberove u »Novom svetu« oni su mi se odjednom obratili sa molbom da napišem nešto »sočno« i »slikovito«, i da im pošaljem dve svoje zbirke, već objavljene, iz kojih bi oni napravili izbor.

Hteo sam da im kažem da razgovor ne treba počinjati s tog kraja, da su oni morali da mi traže neobjavljene pesme ili prozu, ali sam se predomislio i jednostavno ih kratko odbio.

Ovde sam se raspričao o mojim vologdskim razgovorima i propustio ono glavno što sam hteo da Vam kažem. Počeo sam svoju autobiografiju i napisao već četiri tabaka. Želeo bih da Vam pokažem. Ta stvar nije za Vologdu — velika je za njih po obimu, da tako kažem, i zove se »Nekoliko mojih života«²⁴. Da vam se ne čini pretenciozno? Hoćete li da pročitate? Srdačan pozdrav Nataliji Aleksejevnoj.

Vaš V. Šalamov.

18 Solženjicin je ovu epizodu opisao u knjizi »Šut s rogačim«... Na plenarnom zasjedanju Komiteta za Lenjinove nagrade, prvi sekretar CK Komsomola Pavlov istupio je protiv mene. Klevetom — najgorom i najbesramnijom u nizu kleveta: izjavio je da sam bio u logoru kao kriminalac, a ne kao politički... — Prev.

19 U to vreme Šalamov je primao penziju u iznosu od 42 rublje i 30 kopejki, i tek 1965. njegovim naporima da mu se prizna staž urodila su plodom i otad je primao 72 rublje, pa je sa ponosom govorio: »Privilegovan sam jer imam odličnu penziju, rudarska... — Prev.

20 »Dvadesete godine« objavljene su u časopisu »Onočno«, No. 11 i 12, 1967. — Prev.

21 Pozorišni komad V. Šalamova, objavljen u časopisu »Teatp«, No. 1, 1969. — Prev.

22 Misli se na smenjanje Hruščova sa položaja prvog sekretara CK KPSS i člana Prezidijuma CK KPSS. — Prev.

23 Georgij Georgijevič Demidov (1908 — 1987), fizičar, proveo deset godina na Kolimi, gde se i upoznao sa Šalamovom. Šalamov ga je smatrao za jednog od najčasnijih ljudi koje je upoznao i uzeo ga za prototip junaka u priči »Žitelje inženjera Kiprejeva«. — Prev.

24 Objavljeno kao predgovor za zbirku »Pesme«, Moskva, 1988. — Prev.

12

Moskva, 15. novembra 1964. g.

Dragi Aleksandre Isajeviču.

Napisao sam Vam čitava dva pisma, ali zbog moje netransportabilnosti zbog neukalupljenosti u čisto fizičkom smislu — nisam ih poslao i nameravam da Vam ih predam lično kada se budemo videli.²⁵ U njima su moja zapažanja povodom Vašeg čitanja »po nalogu svog poziva«.

Zelim Vam mnogo zdravlja, dobrog rada i uspeha »Sveće na vetru«.

Srdačan pozdrav Nataliji Aleksejevnoj.

Vaš V. Šalamov.

13

Dragi Aleksandre Isajeviču!

Vaše pismo me je obradovalo. Šteta samo što ste suzili temu razgovora — van porcije ostalo je najvažnije.

Ali i u onome što je ostalo »nijanse« su jasno izražene, tako da diskutiju još ne treba »rezimirati«.

Piščev dug je da heroizuje upravo sudbine inteligencije, pisaca, pesnika. Oni na to imaju neuporedivo više prava nego bilo koji drugi »sloj« društva. (Što ne znači da drugi slojevi to pravo nemaju.) Radi se o stepenu, o poređenju, o moralnom dugu društva. Sučeljavanje sudbina humanističke i tehničke inteligencije ovde se postavlja kao neizbežno — suviše je velika razlika u »udelu«. Poznati su vam doživljaji gospodina Ramzina²⁶, koji je dozvolio sebi da uzme učešća u onoj komediji sa »hepi-endom« uz ordenje i vedrom malogradskog morala prolivenog tim povodom na glave gledalaca i slušalaca — to je jedini primer »užasnog«, »najgoreg« kažnjavanja »slobodnog« predstavnika iz sveta nauke i tehnike. Svi ostali izvlačili su se još lakše (»šahinci«²⁷ i drugi).

Drugo su bili pesnici i pisci. Mandeljštam, Gumiljev, Pilnjak, Babelj (i stotine drugih čija imena još nisu uklesana na mermernoj tabli Saveza pisaca, mada ih je očigledno više nego onih koji su poginuli u ratu, i po broju i po vrednosti) — bili su zbrisani odmah. Svaki industrijski kotao, svaki kosmički brod milion puta je jeftiniji od Mandeljštamovih pesama.

Zivoti Puškina, Bloka, Cvetajeve, Ljermontova, Pasternaka, Mandeljštama neizmerno su dragoceniji za ljude nego život bilo kog konstruktora bilo kakvog kosmičkog broda. Pesnici i pisci su stradanjem i svojom tragičnom sudbinom izborili pravo na heroizaciju. Tu je i suština problema: »nijanse«. Upravo tako treba i postaviti i rešiti taj problem. To je moralni dug društva. I onda kažu da je slika ubijenog umetnika kao da je »umetnik crtao sopstveni atelje«! Pa umetnik je i ubijen u svom ateljeu.

U pitanju o »ateljeu« Vi grešite, Aleksandre Isajeviču, čak i ako se ovo pitanje posmatra kako ga vi shvatate. Istorija književnosti, pa i istorija ljudske duše poznaje ne jedan sličan »atelje«, koji je nacrtao umetnik, »Definjstvo i dečastvo«, na primer. Zar to nije onaj »atelje« koje je opisivao umetnik Tolstoj. Naravno da jeste. U prozi je takvih »ateljea« veoma mnogo — njihova vaspitna uloga je neosporna.

Još je lakše navesti primere u poeziji.

U psihi se čaša s kakaom puši,
Til se leprša — prema buri,
Kroz stabla vrta koja vetar ruši,
Ka ljuljaškama psiha juri.²⁸

»Atelje«? Atelje. Dača. I istovremeno ovi stihovi spadaju u vrhove ruske poezije XX veka, veka toliko bogatog u ruskoj književnosti, ukrašenog mnogim blistavim imenima.

To je odgovor na pitanje u Vašem shvatanju »ateljea«. Za mene je »atelje« umetnika — njegova duša, njegovo lično iskustvo, vraćanje onoga što se nagomilavalo tokom čitavog života, a kako će se to izraziti i šta će privući pažnju — nije toliko važno. Ako se ima talenat, rodiće se i novina. Ako se rodi novina, neočekivanost, biće to pobeda. U umetnosti ima mnogo početaka, ali je cilj uvek jedan.

Čini mi se da ne zauzimate sasvim pravilan stav prema savremenim »životopiscima«, kakvi su Šelest i Aldan-Semjonov²⁹. Tu su argumenti »istinitosti« i »neistinitosti« nedovoljni. Evo zašto. Pa Adlan-Semjonov isto tako može reći da on, Aldan-Semjonov, »istinito« opisuje ono što je proživio, a da Solženjicjin — laže. Aldan-Semjonov kaže: ko je dao Solženjicjinu pravo da sudi o tome šta je u logoru istina a šta neistina ako nije bio u logoru (zato i zato), a on, Aldan-Semjonov, bio je toliko godina na Kolimi (na Kolimi!) i može da predoči i dokumenta, zajedno sa potvrdom o rehabilitaciji. Sa tim obelodanjanjem dokumenata bio je već jedan slučaj, u kojem ste mi jednom pisali.³⁰ Po mom mišljenju, uopšte nije bilo potrebno da Vi (ili oni koji su Vas zastupali) predočavate nekakva dokumenta o svom robijanju. Kad bi se tako radilo, to bi značilo izbacivati oba autora iz književnosti — neka vode dvoboj preko novina. Gde je onda istina? Gde su obe one istine za koje je tako dobro znao XIX vek u Rusiji — istina — verodostojnost i istina — pravda?

Na osnovu čega Vam se čini da lažu Aldan — Semjonov ili Dijakov³¹, a da ne laže Šalamov u svojim »Kolimskim pričama«?

Eto Ažajev³², klasik ove vrste književnosti, upustio se u opisivanje zlatnih rudnika napisavši »Vagonku« — gde heroji partiji pribijaju lopuze i igraju se »zuce« u vagoni, mada otkako postoje robija i »zuce« — u vagonki se »zuce« nisu igrali. Ali Ažajev se i neće legitimisati. On je jednostavno vitez zlatnoga runa.

Oprostite mi što sam Vaše ime stavio pored imena Aldan-Semjonova, ali to je bilo samo za trenutak, radi ilustriranja Vašeg pogrešnog mišljenja. Neka o »istinitosti« i »neistinitosti« ne raspravljaju pisci. Za pisca postoji samo razgovor o umetničkoj nemoći, o zloupotrebi teme, o spekulaciji tuđom krvlju, o tome da Aldan-Semjonov, pišući one svoje besmilice, ne može da govori u ime logoraša — ne zato što nema lično iskustvo, nego što nema dara. Ovde se opet postavlja pitanje dara, Aleksandre Isajeviču. Ispunjenje piščevog duga upravo je u vezi sa darom. I upravo zato je važno, da tako kažemo, Vaše mišljenje, a ne mišljenje Aldan-Semjonovljevo. Ili šire — važno je mišljenje Puškinovo o Borisu Godunovu, koji istorijski, faktički, nije bio onakav kakvim ga je prikazao Puškin. Dar je veoma odgovorna stvar. Ali to je donekle drugi problem.

Ja bih na Vaše pitanje odgovorio ako. Tim lažovima — Šelestu, Aldan-Semjonovu, Serebrjakovoj³³ — ne bi trebalo otvarati put na književnost. Svi su oni lažovi upravo zato što su nedaroviti. Na svetu ima na hiljade istina (i istina-verodostojnosti i istina-pravdi), ali je samo jedna istina darovitosti. Kao što, isto tako, postoji samo jedna vrsta besmrtnost — umetnost.

14

Dragi Aleksandre Isajeviču!

Obradovao sam se Vašem pismu. Nije mi bilo suđeno da nastupim na Asejevskoj književnoj večeri, jer su me jednostavno obavestili da se veče odlaže, a onda sam iz novina saznao da je održano. »Male poeme«³⁴ će Vas čekati, i to nipošto »na neko vreme«. Raduju me vesti o »Sveći na vetru«.³⁵ Po mom mišljenju i Aldan-Semjonova pišem Vam detaljnije, iako svi ovi autori zaslužuju sasvim kratak, ali odlučan sud.

Dok je izlazio »Ivan Denisovič« pretpostavljalo se: ili će se povest pokazati kao ledolomac koji otvara put istine društvu, omladini, i razbija led da u čistu vodu mogu da uđu mnogi novi brodovi; ili je objavljivanje »Ivana Denisoviča« krajnja tačka klatna koje će početi da se vraća nazad. I u ovom drugom, gorkom slučaju valjalo je nadati se svakojakom lovu u mutnom svih onih koji će trgovati svojom krvlju (i, što je kudikamo gore, tuđom).

Trojici »upučenih« — Aldan-Semjonovu, Šelestu i Dijakovu omogućen je pristup publici. — Sumnjivo iskustvo Serebrajove je očigledno bilo bezvredno. Što se tiče autora nekoliko dela na temu »ljudi nikada ne ostaju ljudi, logori zbog toga i nisu stvoreni. A to da li ljudi mogu da izdrže više nego bilo koja životinja — bila je glavna zakonitost trideset osme godine, što, očigledno, pomenuti autori nisu imali u vidu.

Aldan-Semjonov je dobro poznata ličnost u novinsko-časopisnim krugovima. Njemu su ne jednom prigovarali zbog raznih »iskrivljavanja«, zbog »puštanja buva«. Samo jedno mu nisu nikada prigovorili: što se malo ulaguje. Pri potpunom nedostatku dara i ukusa, ova osobina mu je i omogućila da »stвори« (kako se odnedavno govori) »Bareljef na stenju«.

Došao mi je u ruke jedan veliki članak objavljen u »Magadanskoj pravdi«, u kome se pored delo Dijakova i Aldan-Semjonova. Dijakovu se odaje priznanje da je dostigao istinske umetničke vrhunce itd., a Aldan-Semjona kritikuju što nije prikazao tipičnog upravnika, jer su logorski radovi posle rata bili regulisani tako što logor više nije bio pod kontrolom upravnika (dalje se nabiraju »tačke« iz kojih sledi da je autor prikaza upoznat sa peripetijama logorske organizacije tih godina). Aldan-Semjonov se odaje priznanje što je poklonio pažnju »bareljefu« — kao pojavi koja u suštini »ima mesto« u ovim ili drugim formama.

Aldan-Semjonov vas podseća na zatvorenika koji nije bio »pod stražom«. Evo u čemu je stvar. Logorska Kolima je — ogromnan organizam smešten na osmini teritorije Siovjetskog Saveza. Na toj teritoriji je u najstrašnijima vremena bilo od 800—900 hiljada zatvorenika. (Verovatno manje nego u Dmitlagu, gde je za vreme gradnje Moskanala bilo 1.200.000 ljudi.)

Na Kolimi je u to vreme bilo nekoliko divovskih planinskih rudarskih uprava (Severna, Južna, Jugozapadna, Zapadna, Tenjkinska, Čaj-Urinska itd.), gde su se nalazila nalazišta zlata, rudnici olova i misteriozna mesta gde se obradivao »običan metal«. Na »zlatu« je radni dan bio četrnaest časova dnevno leti (i norma se procenjivala prema tih četrnaest časova). Leti nije bilo dana za odmor, brojni sastav svake jamske brigade menjao se tokom zlatne sezone nekoliko puta. Izbacivano je mnogo »ljudskog otpada« — pendrecima, kundacima, čuška, gladu, hladnoćom; iz jame — u bolnicu, pod zemlju, u logore za invalide. Njih su smenjivali novajlije koje su dolazile preko mora, spisak se popunjavao iz beskrainih transporta. Ispunjenje plana sa zlatom obezbeđivalo se po svaku cenu. »Brojno stanje« brigada (u kojima nije bilo živih, osim brigadir) održavano je »na nivou plana«.

25 Pisma nisu datirana i slede posle pisma od 15. novembra 1964. — Prev.

26 Leonid Konstantinovič Ramzin (1887—1948), termodinamičar, osuđen 1930. u talasu represija posle sudebnog postupka Prompartiji (Industrijska partija, stranka koju je navodno osnovala grupa inženjera da bi sabotirala sovjetsku industrijsku proizvodnju). Amnestiran 1936, pronašao industrijski kotao koji je po njemu dobio ime, nagrađen Lenjinovim ordenom i Staljinovom nagradom. — Prev.

27 Proces grupi od 53 inženjera u Sahtama, u Donbasu, 1928. godine, zbog navodne sabotaze u eksploataciji kamenog uglja. Mnogi osuđenici blagovremeno su upozoravali vlasti da će proizvodnja opasti zbog nestručnog rukovođenja. Svi su osuđeni, posle čega je Glavna politička uprava SSSR-a obrazovala prvu »sarkau« (v. napomenu 44), u kojoj su bili okupljeni svi osuđeni inženjeri. — Prev.

28 Strofa iz Pasternakove pesme »Ogledalo«. — Prev.

29 A. I. Aldan-Semjonov (1908 — 1985), pisac, bio u logoru, autor brojnih knjiga, među kojima i povesti »Bareljef u stenju«, u časopisu »Mocckaa«, No. 7, 1964. — Prev.

30 U pismu Šalamovu od 13. maja 1964. godine Solženjicjin je pisao: »... Žiri me je optužio da sam kriminalac, da uopšte nisam žrtva kulturnosti i da uopšte nisam rehabilitovan. Morao sam onda da obznanim sudsku odluku ko je doneo Vojni kolegijum SSSR-a«. — Prev.

31 B. A. Dijakov (1902), pisac, bio u logoru. Autor uspomena »Moje životno iskustvo« (1963) i »Povest o mom životnom iskustvu« (1964) — Prev.

32 V. N. Ažajev (1915 — 1968), pisac, bio u logoru. Autor romana »Daleko od Moskve« (1948) i »Vagonka« (vrsta logorske barake za 4 čoveka) 1988. — Prev.

33 G. I. Serebrjakova (1905 — 1980), spisateljica, bila u logoru. Autor knjiga »Jedna od vas« (1959), »Lutalice po minutu godinama« (1962—65) i dr. — Prev.

34 »Avakum u Pustozerku« i »Homer«, objavljene u Šalamovljevoj zbirci »Pesme«. Moskva 1988. — Prev.

35 Solženjicjinov komad spremao se da postavi Teatar Lenjinovog komsomola u jesen 1964. — Prev.

Zlato, zlatni rudnici, glavni su razlog što Kolima postoji. A da na Kolima ima zlata, poznato je već trista godina. Ali niko nikada nije odlučio da koristi rad robijaša u tako surovim uslovima. U ovim pitanjima postoji neka moralna granica, mera. Pokazalo se da se ta granica lako može prekoračiti, i ne samo »izbacivati« plan pomoću zatvorenika, nego i primoravati robijaše da upisuju zajam (to se radilo regularno). I ne samo zajam, nego je bilo predloženo i da se skupljaju potpisi za apel u Stokholm.

Na može biti većega nipodaštavanja čoveka, većega nipodaštavanja rada. Zato one koji uzdižu logorski rad ja stavljaju u isti koš sa onima koji su na logorskoj kapiji izveštali parolu: »Rad je pitanje časti, slave, samopregora i herojstva.«

Stići »na zlato« značilo je stići do groba. Samo je slučaj određivao sudbinu kad se spisak delio nadvoje: jedni su odlazili da umru, a drugima je dopadao život, rad koji je bio moguće izdržati, pretrpeti, preživeti. I zar se taj spisak ne udvaja svaki dan u životu. Popis ljudskih sudbina. Uglavnom se radilo o — slučaju. Ponekad je bilo moguće uložiti izuzetne napore — kao što sam ja, na primer, pokazao u »Karantinu za tifus«, priči koja se nalazi na kraju zbirke.

Spas, iznabljenje od zlata, samo je u invalidnosti (ovde spadaju svi slučajevi samosakačenja i autodestrukcije — takve ljude zovu legija). Iako takvi osakaćeni ljudi pravno ne uživaju status invalida — faktički je nemoguće naterati ih da rade.

Da bi se priznalo invaliditet, koji daje pravo na »invalidnost«, potrebna je potvrda, uverenje Centralne lekarske komisije pri Bolničkom odeljenju uprave, u Magadanu. U ostalim slučajevima bolnice vraćaju invalide na stara mesta.

U zlatnim rudnicima koncentrisano je 90% logorskog stanovništva Kolime.

Druga po veličini je Uprava puteva. Glavna kolimska trasa duga je oko 2000 kilometara. Ovaj put ima na desetine sporednih koji se odvajaju prema rudnicima, morskih lukama i polarnim aerodromima.

Putari grade »česte«. Tamo su sve »česte« tzv. amerikanke (lako pokrivene, uz stalno budno održavanje, remont). Svi putari (razmešteni po celoj teritoriji oblasti) dele se u dve velike grupe: graditelji i oni koji rade na eksploataciji. Izgradnja drumova u Upravama puteva neuporedivo je lakša od rada na zlatu. (Ovde se kadrovi popunjavaju samo i izuzetnim slučajevima, verovatno zato što ljude održavaju kao što održavaju stoku a i režim je drukčiji nego u rudnicima.) Drumski rad je kudikamo lakši od rada na zlatu iako se i ovde radi sa zemljom, tačkama i budakom. Oni koji rade na eksploataciji (u moje vreme oni su većinom bili iz redova »slobodnjaka«, tj. bivših »zeka«), rade sa lopatom i metlom.

Putari-graditelji bili su osuđeni po raznim paragrafima, sa malim rokom, ali svi bez »specidirektiva« »o korišćenju samo za najteže fizičke radove« itd. U Upravama puteva nema sezone flotacije, nema »metala«. Ovde nema desetočasovnog radnog dana, a dozvoljeni su i slobodni dani (triput mesečno). I mada je hraniti putare »idejama« teže nego radnike u zlatnim rudnicima, zapravo se pokazalo obrnuto. Ovde se svima delila jednaka količina hleba — »osamstotka«. Kriminalaca je iz razumljivih razloga malo među putarima, a ako ih i ima — šalju se u drumske ispostave pod pratnjom straže. Ove ispostave oformljene su (kao sredstvo zaplašivanja ostalih putara) na onim deonicama gde je »front širi«, i u posebnim kaznenim zonama, gde se sastav ljudi stalno menja. Ostali putari nisu »pod stražom«. Upravo u toj upravi u okolini Arkagale radio je nekoliko godina i Aldan-Semjonov. On 1) nije bio »pod stražom« i 2) sa radom na zlatu nema nikakve veze.

Osim Uprave puteva, na Kolimi postoji i Uprava ugljokopa (Daljstrojugalj), gde Zatvorenici na raznim mestima po Kolimi žive i rade takođe na poseban način, kao rudari u ugljokopima, ali opet ne kao »na zlatu«. Ovde je neuporedivo lakše nego u zlatnim rudnicima. Postoji i Rečna uprava — opsluživanje brodova na Kolimi i Indigirki. Ovo je bio pravi raj. Postoji i Geološka istraživačka uprava (tzv. GRU), gde svi žive bez nadzora straže, na »svojoj hrani«. Ovde je uzajmno saobraćanje između slobodnjaka i zatvorenika kudikamo tešnje nego »na zlatu«, pa u gluvim istraživačkim zabitima, ponekad, kad nema budnog oka cinkaroša i despotije centralnih direktiva — ljudi ostaju ljudi.

Postoji i Uprava »sporednih metala«, olovni rudnik kasi-terita (Butugičag, Valjkumej), rude koju svi zovu kosterit (prema kocmër = rudarska skela u jami — prev.). Postoje i tajne uprave u kojima se dan rada obračunava zatvorenicima kao sedam dana. To se odnosi na uran, tantal, volfram. Na ovim poduhvatima ima malo zatvorenika: ovde se šalju kontingenti »V«, »G«, »D« i tako dalje.

Postoji i Uprava sovhoza, gde zatvorenici žive duže, ma koliko slabi ovde dospeli — tu, kao i u Marilinskim logorima, uvek se može naći nešto da se pojedje — zrnevlje pšenice, cvek-ke, krompira, kupusa. Oni koji ovde dospeju smatraju sebe (s pravom) srećnicima, u Upravu sovhoza spadaju i ribolovišta celog Ohotskog primorja. Dospeti ovde već je dovoljno da se preživi, da se ne umre. I general Gorbatov je na jedno ovakvo ribolovište dospelo posle bolnice na 23. kilometru magadanske trase, iste one bolnice u kojoj sam ja, šest godina pošto je tamo boravio invalid Gorbatov, završio felčerski kurs koji mi je spasio život.

Bio sam i na Oli (gde je radio Gorbatov), već kao felčer slobodnjak, 1952. godine, ali moji odgovori na anketu nisu pristajali tom »nacionalnom rejonu« (to je takođe specifičnost ži-

vota na Kolimi — uz Evenke, Jukagire, Jakute, Čukče — gde odgovarajuća, ali sasvim posebna sovjetska vlast, nije u rukama Daljstroja). Ovde ima zatvorenika — samo izuzetno, slučajno opisanih.

Postoji i Uprava motornih gazdinstava, veoma velika, sa svojim radionicama, autoparkovima, sa više od hiljadu mašina koje rade danonoćno, leti i zimi. Ovde ima veoma mnogo zatvorenika. Oni su i šoferi, i automehaničari i sl.

Postoji i Uprava pomoćnih delatnosti — svakakve zanatske radionice, ali ne industrijske radionice. Ako je u Engleskoj morala da se stvori ogromna organizacija zato što je za iskrcavanje u Normandiju trebalo napraviti astronomsku količinu vojničkih dugmadi — onda se samo može zamisliti koliko je radnika bilo potrebno da se neprekidno kroje (a najvažnije je bilo neprekidno šiti) poznate logorske »čizme« od iznošenih čakšira i opaklija!

Ima i remontnih zavoda, koji su odavno prestali da budu remontni i postali mehanički, koji su proizvodili mašine (da bi se Kolima oslobodila zavisnosti od »uvoza« mašina sa »kontinenta«).

Ima i zavoda za proizvodnju amonijum-nitrata, električnih sijalica itd., itd. i svugde rade zatvorenici. Ima čitavih naselja Sanitarne uprave, u kojima vladaju posebni zakoni i u kojima se odvija poseban život.

Rečju, na Kolimi nije važna samo sreća »uopšte« — dokopati se boljeg posla, onog »pacovskog« po kancelarijama ili dobiti »poštedu« — nego i sreća da se dospe u ovo ili ono među desetina kolimskih uprava, od kojih svaka živi svojim, drukčijim životom.

Najstrašnije od svega, najkobnije je — zlato, zlatni rudnici. Oni se ni sa čim ne mogu porediti. Ako je na drugim mestima i bilo teških dana i meseci, ako i postoje nepodnošljive kaznene zone — »na zlatu« je svaki najlakši rudnik bio teži i strašnji od bilo koje kaznene zone u drugim upravama. Uvek, u svim upravama, najgora je pretnja slanjem »na zlatu«. A na radu u zlatnim rudnicima nalazi se 90% ljudi sa Kolime. Zbog ovih rudnika, u svim upravama neprekidno rade komisije da bi oterale svakog radno sposobnog zatvorenika upravu u zlatan rudnik.

Taj neprekidni strah — zatvorenika za svoju sudbinu i upravnika zbog svoje nedovoljne budnosti — takođe je jedan od bitnih izopačujućih momenata logorskog života.

A sada o generalu Gorbatovu, našem četvrtom memoaristi. Njegove uspomene⁽⁹⁾ su nešto najistinitije, najčasnije što sam o Kolimi čitao. Gorbatov je pošten čovek. On ne želi da sakrije i zaboravi užas pred svim onim što je sreo u rudniku »Maljdjak«, kada je 1939. godine dospelo na Kolimu. Izračunajte vreme od trenutka kada je doputovao i počeo da radi u rudniku do onog časa kad se razboleo i bio otprijevan kao večiti invalid u Magadan (u bolnicu na 23. kilometru). Tamo sam ja završio felčerski kurs i o tom kursu i pisao (ne tada, naravno, nego mnogo kasnije). Kada zbrojite sve, videćete da je Gorbatov proveo u »Maljdjaku« svega dve-tri nedelje, i već posle mesec i po dana bio izbačen iz rudnika zauvek, kao ljudski otpad. A to je već bila 1939. godina, kada je talas terora već prolazio, i prošao. Gorbatov je stigao na Kolimu na sam kraj, i opet je bio preplašen, isprepadan zauvek. O samom rudniku »Maljdjak« Gorbatov nije dovoljno obavestio. To je — najveći rudnik, a Gorbatov je bio na jednom od sektora u »Maljdjaku«, u kome je bilo svega oko 800 ljudi, uz felčera zeka. Upravnica ambulante rudnika »Maljdjak« bila je u to vreme mlada žena, mlada lekarka Tatjana Repjeva, kojoj su se njena kolimska administrativna vlast i oficirski obroci toliko dopali da je tamo ostala zauvek. Pre nekih godinu-dve njoj je za 25-godišnjicu Daljstroj dodelio neki važan orden. Imena nagrađenih objavila je »Pravda«.

Gorbatov verno piše i o lopovima, o njihovoj lažljivosti, o njihovim moralima prema ovcama, o otvorenom razbojništvu.

Dospeti u ovu ili onu upravu je slučajnost. Naravno, ako se nemaju u vidu sve one »spekartex«, »razrade« i »memorandum«. Ali svaki bivši zatvorenik koji hoće da govori u ime logoraške Kolime nema prava da zaboravi na ono što se radilo »na zlatu« — svejedno da li je bio putar, da li je bio osloboden straže, logorski cinkaroš ili statističar u Kulturno-vaspitnom odelku. I nije bilo nikakve stroge poverljivosti, nikakve tajne o logorima. Osim toga, za svakog kolimskog zatočenika, koji je jedan dan ili jednu godinu radio na Kolimi, pitanje časti i save- sti mora biti glavno pitanje. Može li se slaviti fizički rad koji se obavlja pod palicom — sasvim realnom palicom, a ne palicom u prenesenom smislu, kao nekom vrstom fine duhovne prisile. Može li se govoriti o lepotama prinudnog rada? I ne predstavlja li uzdizanje tog i takvog rada još gore ponižavanje čoveka, još gori vid duhovnog izopačavanja? Logor može da nauči samo preziranju rada. Tako zaista i biva. Nikada i nigde logor nije učio radu. U logorima nema ničega goreg i uvredljivog od nečovečno teškog, ropskog fizičkog rada.

Nema ničeg ciničnijeg od natpisa koji visi na frontonima svih logorskih zona: »Rad je pitanje časti, slave, samopregora i herojstva.«

Ja sam u »Kolimskim pričama« nastojao da ukažem na važnije zakonomernosti ljudskog ponašanja koje se neizbežno javljaju kao posledica teškog rada na mrazu, uz batine, glad i hladnoću.

Kriminalci (čije bi carstvo trebalo bespoštedno uništiti) zasluživali bi poštovanje zbog svoje odbojnosti prema radu, da

36 A. V. Gorbatov, »Godine i ratovanja« »Новый мир«, No. 3—5, 1964. — Prev.

svoje izbegavanje rada nisu štedro naplaćivali tudom krvlju, krvlju nesrećnih »frajera«.

Na ovo važno pitanje Gorbatov odgovara ovako: »tegli dokle god možeš«. Kretanje ljudskih senki sa brvnima na ledima, koje vidamo u bioskopima, Gorbatov predstavlja kao obrazac logorskog rada polumrtvih ljudi (koji se raduju što nisu u zlatnom rudniku), i to je sasvim uverljivo. To »tegli dokle god možeš« daleko je od proslavljanja logorskog fizičkog rada, od heroizma, prinudnog rada, od lizanja palice.

I ja sam »teglilo dok sam mogao«, ali sam mrzeo taj rad svakom porom svog tela, svom svojom dušom, svakog trenutka. U lizanju logorske palice nema za čoveka ničega drugog osim najdubljeg poniženja.

U Karjakinovom članu³⁷ baš to pitanje se neistinito iznosi. I to je glavni promašaj ovog napisa. Ali, srećom, to je greška. Da je »Ivan Denisovič« bio heroizacija prinudnog rada, autoru ove povesti više niko ne bi pružio ruku.

Ovo je jedno od glavnih pitanja logorske teme. Spreman sam da o njemu raspravljam u svako doba i u svakom društvu.

Na prinudni rad u logorima (u solovječko vreme) uvek se dobijao popust (ko zna zašto, 40% /norme/, kako se odlično sećam). Ali »prevaspitavanje« i sve ono što je poznato pod imenom »Belomorkanala« pokazali su da zatvorenik može da radi bolje i više od slobodnjaka ako se ustanovi »stomačna« skala — princip koji se održao usvim logorima i koji je proveren višegodišnjim iskustvom — te ako se razradi sistem obračunavanja radnih dana. Prvo je — važnije. Drugo je — manje važno. Tu su već uzeti u obzir neki važni, dublji elementi ljudske duše, o kojima životinje nemaju pojma. Konji ne upisuju zajam niti stavljaju otisak svog kpitala na Stokholmski apel.

»Prevaspitavanje« je bila važna etapa naputju izopćavajanja ljudskih duša.

Kad neku hulju bace u zatvor ni za šta (što se u Staljinovo vreme neretko događalo jer su hvatali sve živo, a hulje nisu uvek uspevale da se izvuku), on smatra da je jedini nevin u ćeliji, a svi ostali da su neprijatelji naroda i sl. U ovome se hulja razlikuje od poštenog čoveka, koji u zatvoru razmišlja ovako: ako sam ja nevin dospao ovde, to isto moglo je da se dogodi i mojim susjedima iz ćelije. Dijakov je predstavnik prve grupe ljudi, a Grobatov druge. Ali general je veoma naivan kad misli da su uzroci izopćavanja u slabom suprotstavljanju torturama. Kao da bi sve oslobodili, šta li, da su se dobro držali! Ne, oni koji su se dobro držali takođe su umrli, pa je teško poverovati da je suprotstavljanje torturisanju dokaz lične Gorbatovljeve duhovne vrednosti. Ni ja ništa nisam potpisao što bi me moglo optužiti, ali mene tokom isleđivanja nisu tukli. (U logoru su me tukli nebrojeno mnogo puta, ali na isleđivanju, na oba isleđivanja, prošao sam bez batina.) I ne znam kako bih se držao da su mi zabijali igle pod nokte. U logoru sam imao prilike da sretnem čoveka koji je verovao u istu stvar u koju veruje i Gorbatov. Bio je upravnik nižegorodskog NKVD-a, i zarađio je kaznu. Za razliku od ogromnog broja isleđnika, pravobranilaca, partijskih radnika, ovaj isleđnik nije skrivao svoje zanimanje na slobodi. Naprotiv. Uplitao se u svaki spor po tom pitanju (sreo sam se s njim na nekoj tranzitnoj stanici, a ne u rudniku) i vikao: »Aha, ti si potpisao lažnu izjavu koju smo mi, radnici NKVD-a, sastavili. Potpisao si, znači — ti si stvarno neprijatelj. Ometaš istragu, lažeš sovjetsku vlast. Da nisi neprijatelj, morao si da trpiš... Nek te biju, a ti trpi, nemoj da blatiš sovjetsku vlast!« Sećam se kako sam ga slušao, slušao sam tog gospodina, a onda sam rekao: »Samo te slušam i ne znam šta da učinim: da se smejem ili da ti dam po njušci. Ovo drugo bi valjda bilo bolje.«

To je jedina moja kritička primedba na adresu memoariste Grobatova.

Vratimo se memoaristima iz prve grupe. Želja da se obavezno prikažu oni koji su »izdržali«. Ovo je takođe vid duhovne izopćanosti. Ima mnogo načina da se čovek u logoru izopćani. Kada sam u »Izvestijama« pročitao Selestov »Grumen zlata«, zapanjila me je njegova drskost i besramnost upravo sa stanovišta faktografije. Pa za skrivanje zlatnih grumenova na Kolimi su streljali, nazivajući to »proneverom metala«, i pitanje o tome da li treba prijaviti zlatan grumen ili ne — kada su ga ono jednom pronašla i primetila četiri zatvorenika (ili tri, ne sećam se) — ne može postaviti niko osim cinkaroša. Svi su ovi autori — Dijakov, Selest i Aldan—Semjonov — ljudi bez talenta. Njihova su dela nentalentovana, a samim tim i neumetnička. I još je veća nesreća, apsurd, čak i uvreda što Vi i ja moramo da čitamo njihove priče »po nalogu svog poziva« i da procejujemo da li to neumetničko bunčanje odgovara činjenicama ili ne. Zar je za široki krug čitalaca bolje pisati prosto uspomene o svojim doživljajima, umesto odmah stavljati ih u okvir lepe književnosti, umetničke proze? Ovo je veoma ozbiljno pitanje, koje nas može daleko odvesti. Zar meni, koji sam još kao mlad nastojao da dokučim dušu i telo priče kao umetničke forme — a čini mi se da sam shvatio zašto kod Mopasana, u njegovoj »Gospodici Fifi«, neprekidno lije kiša, krupna ruanska kiša — zar nikome sve ovo nije potrebno, nego da je dovoljno sastaviti spisak zlodela i dobročinstava i, ne doterujući ni stil ni jezik, objaviti, pustiti da se štampa? U mojim stihovima i pričama postoji određeno stilsko jedinstvo, nad kojim sam morao mnogo da radim dok nisam osetio da se stvara poseban oblik, posebno viđenje sveta. Znači, ne treba biti Čehov, Dostojevski, Tolstoj, Puškin, ne treba se mučiti nad pitanjem sopstvenog »izraza« — jer čitaocu nije potreban niko

drugi osim raznoraznih Aldan—Semjonova, Dijakova i Selestova.

Zašto mi — Vi i ja — moramo da tračimo vreme u čitanju ovih radova, u ocenjivanju njihove »činjeničke« sadržine? Ako čitalac prihvata ovakve radove, onda, znači, umetnost, literatura, ljudima uopšte nisu potrebni.

Ovo je, eto, najvažnije što sam hteo da Vam kažem povodom Vašeg stava o čitanju »po nalogu svog poziva«.

Molim Vas da mi oprostite što se pismo ovako otegnulo. Želim Vam zdravlja i uspešnog rada. Što se Vašeg romana tiče — da ne ureknemo.³⁸

Srdačan pozdrav Nataliji Aleksejevnoj.

15

Moskva, 6. avgusta 1966. godine

Dragi Aleksandre Isajeviču.

Veoma me je obradovalo Vaše pismo.³⁹ A evo cele priče o štampanju pesama u »Književnim novinama«⁴⁰. Pre tri godine, po dolasku Narovčatova u redakciju »Književnih novina«, odneo sam im 150 pesama, isključivo kolimskih (1937—1956), i posle otprilike godinu dana razgovarao sa Narovčatovom — njegov odgovor imao je karakter kategoričkog odbijanja da se štampa bilo šta kolimsko. »Kad biste imali nešto savremeno — dali bismo Vam celu stranu.« Uvek imam na umu uredničku praksu u časopisima i listovima: stotinu pesama prelistavaju nekoliko instance, a onda biraju desetak najbezazlenijih, najmanje uvredljivih. Takvu »pomoć« autorima — ima mesta, štampaćemo! — pružaju svi: »Novi svet«, »Zastava«, »Moskva«, »Porodica i škola«, »Seoska omladina« — svi tanki i debeli časopisi i listovi u Sovjetskom Savezu. To je štetna praksa, koju ne opravdava nikakvo pozivanje na više ili bočne instance. I onda kažu da je to pomoć, pravi izbor, dobar odnos itd.

16

Dragi Aleksandre Isajeviču.

Pročitao sam Vaš roman.⁴¹ To je značajan roman, kojim se može ponositi svaki pisac na svetu. Primite moje okasne ali najveće pohvale. Predivna je sama zamisao, arhitektura zadatka koji ste se postavili (ako to mogu tako da nazovem). Dati geološki presek sovjetskog društva, od samog vrha do samog dna — od Staljina do Spiridona. Uzred: čini mi se da niste dotakli suštinsku odliku Staljinovog karaktera. Staljin je pisao članak »Vrtoglavi napredak« i istovremeno podržavao kolhoznu eskalaciju; proglašavao se za humanistu i istovremeno ubijao.

Ne delim Vaše mišljenje o večnosti romana, romaneskne forme. Roman je umro. Upravo zato pisci se uporno pravdaju da su, tobože, slikali život, da su čak i imena sačuvana. Čitaoću koji je preživeo Hirošimu, gasne komore Aušvica i drugih konclogora, koji je doživeo rat — izmišljeni siže izgledaju uvredljivo. U današnjoj književnosti i književnosti bliske budućnosti važno je prekoračiti književne forme. Ne opisivati nove životne pojave, nego nalaziti nove načine opisivanja. Proza bez opisa, karakterizacije, portreta, razvoja likova — mogućna je. Sam život je po sebi dokument (Vajsova »Istraga«⁴² je samo eksperiment, ali u njemu ima zrno istine). Ljubimov i Taganka. Sve ovo još nije književnost, ali se čita bez predaha. Ne dokument, nego proza koja se doživljava kao dokument. Mnogo puta želeo sam da Vam izložim suštinu ovog shvatanja i izabrao sam upravo trenutak kada, evo, hvalim Vaš roman. Vašu pobedu u klasičnoj, kanonskoj, dakle neizbežno konzervativnoj formi. Iskustvo govori da najveći uspeh kod čitalaca doživljavaju banalne ideje, izražene u najprimitivnijoj formi. Ne mislim na Vaš roman, ali u »Odeljenju za rak« ima takvih junaka i takvih ideja (bolesnik koji u bolničkoj sobi čita »Zašto ljudi žive«).

Temu: »VARLAM ŠALAMOV« priredili Aleksandar Badnjarević i Novica Tadić

Spiridon je — slab, naročito ako se ima u vidu tema cinkaroša, »tastera«. Među seljacima je bilo mnogo cinkaroša. Seljak koji je postao nastojnik obavezno je cinkaroš i drugo ne može ni biti. Kao simbol naroda-stradalnika ovaj lik je neprikladan. Slabiji od drugih, ženskih likova. Glas autora razdvojen je na hiljade likova — Neržin, Sologodin, Rubin, Nada, Abramson, Spiridon, čak i Staljin u jednom sićušnom segmentu.

Ovaj roman je značajno i blistavo svedočanstvo vremena, uverljiva optužba. I sama pomisao da su cela ta »šaraška«⁴⁴ i stotine njoj sličnih mogle da nastanu i da intenzivno rade samo zato da bi se nečiji telefonski razgovor odgonetnuo Velikom Hleburescu, kako su ga zvali na Kolimi!

Primite moj naklon. Srdačan Pozdrav Nataliji Aleksejevnoj.

Vaš V. Šalamov.

S ruskoj: Dejan Mihailović

37 J. Karjakin, »Epidzoda iz savremene idejne borbe«, u časopisima »Проблемы мира и социализма«, No. 9, 1964, i »Новый мир«, No. 9, 1964. (... Ali je za većinu čak i najteži rad bio nešto kao ukrasnik...).

38 Solženjicin je u to vreme upravo bio dao Tvardovskom rukopis svog novog romana »U prvom krugu«.

39 Reč je o Solženjicinovom pismu od 1. avgusta 1966. godine. Sasvim neosetljivo i tim prijatelje bilo je za mene objavljivanje Vaših pesama u »Književnim novinama!« Veoma sam se obradovao! Dopale su mi se. Posebno su lepi i veoma značajni 1. i 4. deo 'O pesmi!« — Prev.

40 U broju od 30. jula 1966. Godine. — Prev.

41 Roman »U prvom krugu«. — Prev.

42 Dokumentarna drama nemačkog pisca Petera Vajsa, objavljena 1965. godine — Prev.

44 Strogo poverljiv naučno-istraživački institut u kome, pod nadzorom organa državne bezbednosti, rade naučnici i inženjeri, osuđeni za »sabotažu u izgradnji socijalizma, podriivanje vlasti SSSR-a« i sl. Radu u jednom takvom logoru lakšeg režima posvećen je i Solženjicinov roman o kome je reč. — Prev.

